

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Pozycja państw kontynentu afrykańskiego w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku

Author: Monika Szynol

Citation style: Szynol Monika. (2018). Pozycja państw kontynentu afrykańskiego w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku. "Studia Politicae Universitatis Silesiensis" (T. 21 (2018), s. 137-183)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Pozycja państw kontynentu afrykańskiego w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku

The position of the states of the African continent
in the international relations at the beginning of
the 21st century

Monika Szynol*

Abstrakt

Celem podjętym w niniejszym artykule jest analiza pozycji państw afrykańskich w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku, w odniesieniu do krajów położonych zarówno w północnej, jak i południowej części kontynentu. Za najważniejsze czynniki kształtujące tę pozycję w wyznaczonym okresie w obranej perspektywie badawczej uznano: uczestnictwo Afryki w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, wyzwania związane z poziomem rozwoju gospodarczo-społecznego państw, powszechność zjawiska upadania państwa na tym obszarze, poziom integracji regionalnej i subregionalnej oraz zainteresowanie i zaangażowanie podmiotów

Abstract

The aim of this article is to analyze the position of African countries in the international relations at the beginning of the 21st century, referring to both (northern and southern) parts of the continent. The participation of Africa in the international economic relations, challenges related to the level of economic and social development of the states, the widespread phenomenon of collapsing states, the level of regional and subregional integration as well as the interest and involvement of external entities in the region were considered as the most important factors shaping this position in the selected period. These determinants are also closely related to each other.

* Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach (monika.szynol@us.edu.pl)

zewnętrznych w regionie. Determinanty te, jak można stwierdzić, są ze sobą ściśle powiązane.

Słowa kluczowe: Afryka, stosunki międzynarodowe, państwa najsłabiej rozwinięte, państwa upadłe

Key words: Africa, international relations, least developed countries, failed states

W ostatniej dekadzie XX wieku o państwach Afryki pisano następująco: „Państwo afrykańskie jest państwem nowym, sukcesorem kolonialnego, niesuwerennego tworu, a ta nowość w suwerenności, w połączeniu z roszczeniami kolonialistów dotyczącymi nieprzygotowania do niepodległości, poskutkowała szybko sceptycyzmem wobec jego żywotności. Wbrew wszelkim przewidywaniom, państwo afrykańskie przetrwało. Zaprezentowało silne dążenia do kontynentalnej i regionalnej jedności, stworzyło dominujący blok w Organizacji Narodów Zjednoczonych i na innych światowych forach oraz włączyło się w życie swoich obywateli”¹. Jednocześnie jednak państwo to upadło², co zaowocowało tworzeniem w kolejnych dekadach różnorodnych scenariuszy dla przyszłości kontynentu: od pogrążania się państw afrykańskich w pogłębiającym się ubóstwie i zagrożeniach dla bezpieczeństwa, po zdobycie przez rządzące elity wiedzy o barierach rozwoju gospodarczo-społecznego i świadome przeciwdziałanie im³; od nieskuteczności pomocy humanitarnej, dominującej na kontynencie, przez powrót imperializmu, po wszczęcie trwających kilka pokoleń wojen⁴. W końcu drugiej dekady XXI wieku stwierdzić można, iż żadna z tych prognoz nie sprawdziła się w całości, choć ich różnorakie elementy obecne są w życiu publicznym Afryki.

Zakończenie zimnowojennej rywalizacji, podczas której terytoria państw afrykańskich niejednokrotnie stawały się areną tarć przeciwstawnych sobie mocarstw, umożliwiło kontynentowi z jednej strony koncentrację na własnym rozwoju, a z drugiej — na pewien czas pozbawiło te kraje wsparcia ze strony silniejszych podmiotów stosunków międzynarodowych. Jednakże rozliczne problemy polityczne (m.in. słabość instytucjonalna, kryzysy i konflikty zbrojne, niewielki poziom integracji regionalnej), gospodarcze (m.in. niski poziom rozwoju gospodarczego, niedostosowanie gospodarek do warunków global-

¹ I.W. ZARTMAN: *Introduction: Posing the Problem of State Collapse*. In: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Ed. I.W. ZARTMAN. Boulder—London, 1995, s. 1.

² Ibidem.

³ J.J. MILEWSKI: *Jaka przyszłość Afryki? W: Dokąd zmierza świat?* Red. A.D. ROTFELD. Warszawa 2008, s. 485.

⁴ G. FRIEDMAN: *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*. Przeł. M. WYRWAS-WIŚNIEWSKA. Kraków 2011, s. 269—271.

nej konkurencji) i społeczne (m.in. ubóstwo, głód, naruszenia i łamanie praw człowieka)⁵, z którymi zmierzyć się musiały kraje Afryki, utrwaliły w światowej opinii publicznej jej wizerunek „kontynentu specjalnej troski”⁶: niestabilnego, zacofanego, niesamodzielnego i dysfunkcyjnego.

Celem podjętym w niniejszym artykule jest analiza pozycji państw afrykańskich⁷ w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku, w odniesieniu do krajów położonych zarówno w północnej, jak i południowej części kontynentu. Za najważniejsze czynniki kształtujące tę pozycję w wyznaczonym okresie w obranej perspektywie badawczej uznano: uczestnictwo Afryki w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, wyzwania związane z poziomem rozwoju gospodarczo-społecznego państw, powszechność zjawiska upadania państwa na tym obszarze, poziom integracji regionalnej i subregionalnej oraz zainteresowanie i zaangażowanie podmiotów zewnętrznych w regionie. Determinanty te, jak można stwierdzić, są ze sobą ściśle powiązane. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na fakt, iż ze względu na dopuszczalną objętość artykułu, pewne problemy i zjawiska, które mają wpływ na percepcję i pozycję państw w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku, zostały omówione jedynie syntetycznie.

Dodać należy, iż poszczególne zagadnienia zostały rozpatrzone między innymi na podstawie metody analizy i krytyki źródeł oraz piśmiennictwa, metody analizy treści, metody analizy dyskursu publicznego, metody komparatywnej oraz metody ilościowej (statystycznej).

⁵ Zob. szerzej: *Stosunki międzynarodowe w Afryce*. Red. J.L. MILEWSKI, W. LIZAK. Warszawa 2002.

⁶ J. ŁAPOTT: *Afryka — kontynent specjalnej troski?* „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.

⁷ ONZ wśród państw i obszarów afrykańskich wymienia łącznie 60 podmiotów. Do państw i obszarów Afryki Północnej zalicza: Algierię, Egipt, Libię, Maroko, Sudan, Tunezję oraz Saharę Zachodnią. Jako państwa i obszary Afryki Subsaharyjskiej wskazuje: Brytyjskie Terytorium Oceanu Indyjskiego, Burundi, Komory, Dżibuti, Erytreę, Etiopię, Francuskie Terytoria Południowe, Kenię, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Majotę, Mozambik, Réunion, Rwanę, Seszele, Somalię, Sudan Południowy, Ugandę, Tanzanię, Zambię, Zimbabwę (Afryka Wschodnia), Angolę, Kamerun, Republikę Środkowoafrykańską, Czad, Kongo, Demokratyczną Republikę Konga, Gwineę Równikową, Gabon, Wyspy Świętego Tomasza i Książęcą (Afryka Środkowa), Botswanę, Lesotho, Namibię, Republikę Południowej Afryki, Suazi (Afryka Południowa) oraz Benin, Burkina Faso, Wyspy Zielonego Przylądka, Wybrzeże Kości Słoniowej, Gambię, Ghanę, Gwineę, Gwineę-Bissau, Liberię, Mali, Mauretanię, Niger, Nigerię, Wyspy Świętej Heleny, Senegal, Sierra Leone, Togo (Afryka Zachodnia). Zob.: *Geographic Regions*. Unstats.un.org — <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> (dostęp: 20.12.2017).

Na marginesie światowej gospodarki

Państwa kontynentu afrykańskiego nie należą do mainstreamu światowej gospodarki, mimo że „Afryka jest regionem o dużych możliwościach ekonomicznych, wyróżniającym się: różnorodnością warunków przyrodniczych, bogactwem flory i fauny, występowaniem zasobnych złóż wielu surowców mineralnych, dostatkiem zasobów rolnych i wodnych oraz dużą liczbą ludności”⁸. Z jednej strony nie oznacza to, iż nie mają one do czynienia z dynamicznym rozwojem gospodarczym, a ich pozycja w tej sferze nie wzrasta⁹. Z drugiej natomiast, to właśnie w tym regionie znajduje się wiele z najuboższych krajów świata¹⁰.

W ostatnią dekadę XX wieku większość (30) z 54 państw kontynentu wchodziła ze wzrostem gospodarczym, z największym — Suazi (21%). 19 państw odnotowało wówczas spadek (rekordowy był on w przypadku Liberii, –51%). Średni wzrost dla Afryki Subsaharyjskiej w 1990 roku wyniósł zaś 2,4%. Przełom wieków przyniósł poprawę sytuacji: 39 państw ze wzrostem (liderem okazała się z Liberia z wynikiem 28,6%) i 12 ze spadkiem gospodarczym (największy regres dotyczył Demokratycznej Republiki Konga, –6,9%). Średni wzrost dla subsaharyjskiej części kontynentu wynosił w 2000 roku 3,6%. Najkorzystniejszą sytuację zaobserwowano w 2010 roku: aż 52 państwa były na gospodarczym plusie (na największym Czad, 13,6%), tylko 1 na minusie (Gwinea Równikowa, –8,9%). W Afryce Subsaharyjskiej wzrost ten wyniósł ogólnie 5,4% (obliczony w tym roku dla całego świata wzrost gospodarczy był równy 4,3%). W połowie drugiej dekady XXI wieku natomiast 45 krajów afrykańskich odnotowało wzrost (na czele z Etiopią, 10,4%), w przypadku 5 wystąpił spadek (rekordowy w Sierra Leone, –20,5%), a w przypadku 1 państwa sytuacja nie uległa zmianie (Liberia). Średnia dla Afryki Subsaharyjskiej wyniosła 3,0%. Szczegółowe dane w tym zakresie przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Wzrost gospodarczy w państwach kontynentu afrykańskiego w latach 1990—2015 (%)

Państwo	Lata			
	1990	2000	2010	2015
1	2	3	4	5
Algieria	0,8	3,8	3,6	3,8
Angola	–0,3	3,0	3,4	3,0

⁸ H. DUMAŁA: *Afryka we współczesnej gospodarce światowej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995/1996, Vol. 2/3, s. 9.

⁹ Zob. np.: E. GOSTOMSKI, T. MICHAŁOWSKI: *Wzrost znaczenia Afryki w gospodarce światowej*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015.

¹⁰ Zob. np.: D.E. SAHN, S. YOUNGER: *Living Standards in Africa*. “Initiative for Policy Dialogue Working Paper Series” 2009, May.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
Benin	-9,0	5,9	2,1	2,1
Botswana	6,8	2,0	8,6	-1,7
Burkina Faso	-0,6	1,8	5,4	3,9
Burundi	3,5	-0,9	3,8	-3,9
Czad	-4,2	-0,9	13,6	1,8
Demokratyczna Republika Konga	-6,6	-6,9	7,1	6,9
Dżibuti	b/d	0,4	3,5	6,5
Egipt	5,7	5,4	5,1	4,4
Erytrea	b/d	-3,1	2,2	b/d
Etiopia	2,7	6,1	12,6	10,4
Gabon	5,2	11,9	7,1	3,9
Gambia	3,6	5,5	6,5	4,3
Ghana	3,3	3,7	7,9	3,9
Gwinea	4,3	2,5	4,3	3,5
Gwinea-Bissau	6,1	5,4	4,7	6,1
Gwinea Równikowa	-1,8	18,2	-8,9	-9,0
Kamerun	-6,1	3,6	3,4	5,7
Kenia	4,2	0,6	8,4	5,7
Komory	5,1	10,8	2,2	1,0
Kongo	1,0	7,6	8,8	2,6
Lesotho	6,0	3,9	6,1	2,5
Liberia	-51,0	28,6	6,1	0,0
Libia	b/d	3,7	5,0	b/d
Madagaskar	3,1	4,8	0,3	3,1
Malawi	5,7	1,6	6,9	2,8
Mali	-2,5	-0,1	5,4	6,0
Mauretania	-1,8	-0,4	4,8	1,4
Mauritius	7,2	9,0	4,4	3,5
Maroko	3,4	1,9	3,8	4,5
Mozambik	1,0	1,7	6,7	6,6
Namibia	2,0	3,5	6,0	6,0
Niger	-1,3	-1,4	8,4	4,0
Nigeria	12,8	5,3	7,8	2,7
Republika Zielonego Przylądka	0,7	14,3	1,5	1,1
Rwanda	-2,4	8,4	7,3	8,9
Senegal	-0,7	3,2	4,2	6,5
Seszele	7,0	1,5	6,0	3,5
Sierra Leone	3,3	6,7	5,4	-20,5

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
Somalia	-1,5	b/d	b/d	b/d
Republika Południowej Afryki	-0,3	4,2	3,0	1,3
Republika Środkowoafrykańska	-2,1	-2,5	3,0	4,8
Sudan	-5,5	6,3	3,5	4,9
Sudan Południowy	b/d	b/d	5,5	-6,3
Suazi	21,0	1,8	3,8	0,4
Tanzania	7,0	4,9	6,4	7,0
Togo	-0,2	-0,8	4,0	5,3
Tunezja	7,9	4,7	3,5	1,1
Uganda	6,5	3,1	5,6	5,2
Wybrzeże Kości Słoniowej	-1,1	-2,1	2,0	8,8
Wyspy św. Tomasza i Książęca	b/d	b/d	6,7	3,8
Zambia	-0,5	3,9	10,3	2,9
Zimbabwe	7,0	-3,1	12,6	1,7
Afryka Subsaharyjska	2,4	3,6	5,4	3,0
Afryka Północna i Bliski Wschód	13,1	5,7	5,0	2,6
Świat	3,0	4,4	4,3	2,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GDP growth (annual %) — <http://databank.worldbank.org> (dostęp: 13.11.2017).

Tabela 2

Państwa afrykańskie o najniższym poziomie PKB w latach 1990—2015

1990		2000	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Gwinea Równikowa	112 119 406,5	Komory	203 846 427,7
Gwinea-Bissau	243 961 995,5	Gwinea-Bissau	370 173 851,9
Komory	250 030 760,8	Liberia	529 064 600,0
Republika Zielonego Przylądka	306 891 107,3	Republika Zielonego Przylądka	539 227 277,6
Gambia	317 083 373,5	Dżibuti	551 230 861,9
2010		2015	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Wyspy św. Tomasza i Książęca	197 454 053,1	Wyspy św. Tomasza i Książęca	317 696 178,7
Komory	530 493 353,2	Komory	565 689 764,6
Gwinea-Bissau	846 332 456,4	Gambia	938 794 719,4
Gambia	952 429 030,4	Gwinea-Bissau	1 056 776 896,9
Seszele	969 936 525,3	Seszele	1 437 722 206,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GDP (current US\$) — <http://databank.worldbank.org> (dostęp: 13.11.2017).

Korzystne wyniki odnotowywane w zakresie wzrostu gospodarczego w państwach afrykańskich wpływają jednak generalnie na powolne powiększanie się i wzbogacanie gospodarek i społeczeństw kontynentu. Stosując PKB ogólne nominalne jako podstawową miarę wielkości gospodarki, zweryfikować można, które z afrykańskich gospodarek należą do najmniejszych (patrz tabela 2), a które — do największych (patrz tabela 3). Ponadto — dla porównania — wśród danych dotyczących państw notujących najwyższe wyniki PKB uwzględniono także wyniki Stanów Zjednoczonych, których gospodarka uznawana jest za najpotężniejszą na świecie.

Zaprezentowane dane jasno wskazują, iż do najmniejszych afrykańskich gospodarek zarówno u progu drugiej dekady XXI wieku, jak i w jej połowie należały gospodarki Wysp św. Tomasza i Książęcej, Komorów, Gwinei-Bissau, Gambii oraz Seszeli. Największymi zaś były gospodarki Maroka, Algierii, Republiki Południowej Afryki, Egiptu oraz Nigerii. Warto dodać, iż w 2015 roku licząca ponad 190 mln obywateli Nigeria wypracowała zaledwie mniej niż 3% wartości PKB liczących ponad 320 mln obywateli Stanów Zjednoczonych.

Tabela 3

**Państwa afrykańskie o najwyższym poziomie PKB w latach 1990—2015
w porównaniu do PKB Stanów Zjednoczonych**

Lata			
1990		2000	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Maroko	30 180 108 561,9	Libia	38 270 206 950,4
Nigeria	30 757 075 595,4	Nigeria	46 386 011 231,4
Egipt	43 130 416 913,4	Algieria	54 790 245 600,6
Algieria	62 045 099 642,8	Egipt	99 838 543 960,1
Republika Południowej Afryki	115 553 279 480,5	Republika Południowej Afryki	136 361 854 808,5
Stany Zjednoczone	5 979 589 000 000,0	Stany Zjednoczone	10 284 779 000 000,0
Lata			
2010		2015	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Maroko	93 216 746 661,6	Maroko	100 593 283 696,7
Algieria	161 207 268 655,4	Algieria	164 779 467 703,3
Egipt	218 888 324 504,8	Republika Południowej Afryki	317 406 594 612,4
Nigeria	369 062 464 570,4	Egipt	332 698 041 030,8
Republika Południowej Afryki	375 349 396 273,8	Nigeria	481 066 152 889,1
Stany Zjednoczone	14 964 372 000 000,0	Stany Zjednoczone	18 120 714 000 000,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GDP (current US\$) — <http://databank.worldbank.org>. (dostęp: 13.11.2017).

Bardziej miarodajnym wskaźnikiem makroekonomicznym stanu gospodarki jest natomiast poziom PKB *per capita*, uwzględniający nie tylko jej wielkość, ale także liczbę mieszkańców państwa. Dane w tym zakresie (w odniesieniu do państw o najniższym i najwyższym poziomie PKB *per capita*) przedstawiają tabele 4 oraz 5. Wyniki najwyższe skonfrontowano z wartościami, które osiągają Monako i Luksemburg — państwa notujące w tej sferze najkorzystniejsze na świecie rezultaty.

Tabela 4

Państwa afrykańskie o najniższym poziomie PKB *per capita* w latach 1990—2015

Lata			
1990		2000	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Sierra Leone	150,7	Etiopia	123,9
Tanzania	172,0	Burundi	136,0
Liberia	183,3	Sierra Leone	139,3
Mozambik	189,6	Malawi	153,3
Malawi	199,3	Niger	158,4
Lata			
2010		2015	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Burundi	231,2	Burundi	303,7
Demokratyczna Republika Konga	318,1	Republika Środkowoafrykańska	348,4
Liberia	327,4	Niger	359,0
Etiopia	341,3	Malawi	362,7
Niger	348,2	Madagaskar	401,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GDP *per capita* (current US\$) — <http://databank.worldbank.org> (dostęp: 13.11.2017).

Poziom PKB *per capita* jasno wskazuje, iż sytuacja gospodarcza państw afrykańskich poprawia się na przestrzeni lat. Jeszcze w 1990 roku państwem o najniższym poziomie PKB *per capita* na kontynencie było Sierra Leone z wynikiem 150,7 USD, w 2015 roku najniższy wynik był już dwukrotnie wyższy (Burundi — 303,7 USD). Gorzkim, statystycznym wnioskiem jest fakt, iż część obywateli Afryki nie musi już żyć za mniej niż pół dolara dziennie, a może za mniej niż dolara. Na drugim biegunie znajdują się utrzymujące się głównie z turystyki, mniej niż 100-tysięczne Seszele, dla których PKB *per capita* w 2015 roku wyniosło nieco ponad 1/10 tego wskaźnika dla Luksemburga.

Ogólną słabość afrykańskich gospodarek potwierdzają również globalne indeksy konkurencyjności oraz innowacyjności, mało łaskawe dla państw kontynentu. Istotny problem stanowi także korupcja.

Tabela 5

**Państwa afrykańskie o najwyższym poziomie PKB *per capita* w latach 1990—2015
w porównaniu do Stanów Zjednoczonych
i państwa o najwyższym poziomie PKB *per capita***

Lata			
1990		2000	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Botswana	2 751,0	Botswana	3 349,1
Republika Południowej Afryki	3 140,6	Mauritius	3 861,0
Seszele	5 302,8	Gabon	4 116,5
Gabon	6 251,0	Libia	7 145,6
Libia	6 514,3	Seszele	7 578,9
Monako	84 286,7	Monako	82 534,9
Lata			
2010		2015	
Państwo	Wynik (USD)	Państwo	Wynik (USD)
Mauritius	8 000,4	Botswana	6 532,1
Gabon	8 754,1	Gabon	7 389,0
Seszele	10 804,7	Mauritius	9 252,1
Libia	12 120,6	Gwinea Równikowa	10 347,3
Gwinea Równikowa	17 136,4	Seszele	15 390,0
Monako	144 246,4	Luksemburg*	119 172,7

* Brak danych dla Monako za 2015 rok.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GDP *per capita* (current US\$) — <http://databank.worldbank.org> (dostęp: 13.11.2017).

Global Competitiveness Index 2010—2011 na najwyższej spośród państw afrykańskich, 32. pozycji ulokował Tunezję, na 54. miejscu znalazła się Republika Południowej Afryki, a na 55. — Mauritius. Większość państw Afryki znalazła się dopiero w drugiej setce rankingu, a klasyfikację zamykały: Burkina Faso (134. pozycja), Mauretania (135.), Zimbabwe (136.), Burundi (137.), Angola (138.) i Czad (139.)¹¹. W najnowszej klasyfikacji (2017—2018) na 45. miejscu znalazł się Mauritius, na 58. — Rwanda, a na 61. — Republika Południowej Afryki. Pośród najmniej konkurencyjnych państw świata ponownie wymieniono największej krajów tego kontynentu: Burundi (129.), Sierra Leone (130.), Lesotho (131.), Malawi (132.), Mauretania (133.), Liberia (134.), Czad (135.), Mozambik (136.), które wyprzedziły wyłącznie Jemen (137.)¹².

¹¹ *The Global Competitiveness Report 2010—2011*. World Economic Forum 2011, s. 15. Weforum.org — http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf (dostęp: 20.12.2017).

¹² *The Global Competitiveness Report 2017—2018*. World Economic Forum 2017, s. 9. Weforum.org — <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (dostęp: 20.12.2017).

W *Global Innovation Index 2009–2010* żadne z państw afrykańskich nie znalazło się w czołówce najbardziej innowacyjnych krajów świata. Najwyżej sklasyfikowano wówczas Republikę Południowej Afryki — na 51. pozycji, Tunezję — na 62. miejscu oraz Mauritius — na 73. miejscu. Najniżej znalazły się: Madagaskar (125. miejsce), Burundi (128. miejsce) oraz Zimbabwe (131. miejsce) w liczącym 132 pozycje rankingu (na ostatnim miejscu znalazła się Syria)¹³. W indeksie z 2017 roku Republika Południowej Afryki spadła na 57. miejsce — najwyższe spośród państw kontynentu. Na kolejnych uplasowały się Mauritius (64. pozycja) i Maroko (72. pozycja). Ranking zamykają natomiast Malawi (115.), Benin (116.), Kamerun (117.), Mali (118.), Nigeria (119.), Burkina Faso (120.), Zimbabwe (121.), Burundi (122.), Niger (123.), Zambia (124.), Togo (125.) oraz Gwinea (126.), za którymi znalazł się ponownie tylko Jemen (127. miejsce)¹⁴. Z kolei w *Bloomberg 2017 Innovation Index*, wskazującym pięćdziesiąt najbardziej innowacyjnych gospodarek świata, znalazły się dwa kraje Afryki Północnej: Tunezja (45. miejsce) oraz Maroko (50. miejsce)¹⁵.

Istotnym zagrożeniem dla rozwoju afrykańskiej gospodarki jest korupcja. W 2010 roku najkorzystniej w *Corruption Perception Index*, wypadały Botswana (33. miejsce), Mauritius (39.) i Republika Zielonego Przylądka (45.). Większość państw kontynentu została jednak ulokowana na końcu rankingu, zamykanego przez Somalię (178. pozycja)¹⁶. Wśród najbardziej dotkniętych korupcją wskazano wówczas jeszcze Angolę, Gwineę Równikową, Burundi, Czad oraz Sudan¹⁷. Podobnie kształtowały się wyniki rankingu z 2016 roku. Najlepiej wypadły: Botswana (35. miejsce), Republika Zielonego Przylądka (38.), Mauritius (50.) oraz Rwanda (50.). Największą korupcję odnotowano zaś w Gwinei-Bissau (168. pozycja), Libii (170.), Sudanie (170.), Sudanie Południowym (175.) oraz w Somalii (176., ostatnie, miejsce)¹⁸.

¹³ *The Global Innovation Index 2009–10*. Cornell SC Johnson College of Business, INSEAD The Business School of the World, WIPO World Intellectual Property Organization 2010, s. 13–14. [Globalinnovationindex.org — https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2009-2010-Report.pdf](https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2009-2010-Report.pdf) (dostęp: 20.12.2017).

¹⁴ *The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World*. Cornell SC Johnson College of Business, INSEAD The Business School of the World, WIPO World Intellectual Property Organization 2017, s. 8–9. [Globalinnovationindex.org — https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report](https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report) (dostęp: 20.12.2017).

¹⁵ M. JAMRISKO: *These Are the World's Most Innovative Economies*. Bloomberg.com — <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-17/sweden-gains-south-korea-reigns-as-world-s-most-innovative-economies> (dostęp: 20.12.2017).

¹⁶ *Corruption Perception Index 2010*. Transparency International 2010, s. 3. [Transparency.org — http://files.transparency.org/content/download/132/531/2010_CPI_EN.pdf](http://files.transparency.org/content/download/132/531/2010_CPI_EN.pdf) (dostęp: 20.12.2017).

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Corruption Perceptions Index 2016*. Transparency International 2010. [Transparency.org — https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016](https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016) (dostęp: 20.12.2017).

Skutkiem tego jest niewielki udział w międzynarodowych stosunkach gospodarczych (zarówno w odniesieniu do handlu, jak i — w szczególności — globalnych inwestycji), chociaż udział państw kontynentu w handlu międzynarodowym systematycznie wzrastał do połowy drugiej dekady XXI wieku. Eksport z państw afrykańskich w 1990 roku wynosił ponad 110 mld USD, w 2000 roku — ponad 149 mld USD¹⁹, w 2011 roku — 611 mld USD, a w 2016 roku — 349 mld USD²⁰. Są to wyniki najniższe nie tylko w skali całego świata, ale także w odniesieniu do innych regionów rozwijających się. Pozytywnie na tym tle prezentują się Republika Południowej Afryki (eksport w 2016 r. na poziomie 75 mld USD), Nigeria (33 mld USD), Algieria (29 mld USD), Angola (27 mld USD) oraz Egipt (25 mld USD). Udział największych afrykańskich eksporterów w eksporcie światowym w 2016 roku wyniósł jednak zaledwie 2,18%²¹. W strukturze afrykańskiego eksportu przeważają paliwa (37,7% w 1995 r.; 60,5% w 2005 r.; 43,7% w 2015 r.). Na kolejnych pozycjach plasują się: artykuły przemysłowe (25,6% w 1995 r.; 18,4% w 2005 r.; 22,9% w 2015 r.), rudy, metale, kamienie szlachetne i złoto (15,5% w 1995 r.; 10,0% w 2005 r.; 16,1% w 2015 r.), produkty żywnościowe (15,0% w 1995 r.; 7,8% w 2005 r.; 13,8% w 2015 r.) oraz surowce rolne (5,2% w 1995 r.; 2,5% w 2005 r.; 2,9% w 2015 r.)²².

Import do państw afrykańskich wynosił z kolei w 1990 roku ponad 101 mld USD, w 2000 roku — ponad 130 mld USD²³, w 2011 roku — 567 mld USD, z kolei w 2016 roku — 494 mld USD²⁴. Ujemne saldo handlowe odnotowano dopiero w 2016 roku. Największymi importerami na kontynencie są: Republika Południowej Afryki (wartość importu w 2016 r. była równa 92 mld USD), Egipt (56 mld USD), Algieria (47 mld USD), Maroko (42 mld USD) oraz Nigeria (39 mld USD). Udział tych państw w globalnym imporcie był równy 3,06%²⁵. W skali całego kontynentu importowane są przede wszystkim: artykuły przemysłowe (66,6% w 1995 r.; 66,7% w 2005 r.; 67,0% w 2015 r.) oraz żywność (15,3% w 1995 r.; 12,9% w 2005 r.; 14,1% w 2015 r.). Kolejno: paliwa (8,3% w 1995 roku; 12,1% w 2005 r.; 12,6% w 2015 r.), rudy, metale, kamienie szla-

¹⁹ *UNCTAD Handbook of Statistics 2010*. United Nations Conference on Trade and Development 2010, s. 2. Unctad.org — http://unctad.org/en/Docs/tdstat35_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

²⁰ *UNCTAD Handbook of Statistics 2017*. United Nations Conference on Trade and Development 2017, s. 18. Unctad.org — http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat42_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

²¹ *Ibidem*, s. 19.

²² *UNCTAD Handbook of Statistics 2016*. United Nations Conference on Trade and Development 2016, s. 26. Unctad.org — http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

²³ *UNCTAD Handbook of Statistics 2010*. United..., s. 3.

²⁴ *UNCTAD Handbook of Statistics 2017*. United..., s. 18.

²⁵ *Ibidem*, s. 19.

chetne i złoto (2,6% w 1995 r.; 2,8% w 2005 r.; 3,0% w 2015 r.) oraz surowce rolne (2,5% w 1995 r.; 1,6% w 2005 r.; 1,3% w 2015 r.)²⁶.

W tym kontekście uwagę należy zwrócić na dwie kwestie. Po pierwsze, wysoki poziom eksportu paliw z jednej strony potwierdza, iż Afryka jest kontynentem bogactw naturalnych. Państwa kontynentu posiadają nie tylko bogate złoża ropy naftowej i gazu, ale także uranu, żelaza, manganu, miedzi, cyny, niobu, boksytów, diamentów czy fosforytów. Stwierdzić należy, że ta „obfitość surowców jest potencjalnym źródłem przyspieszenia rozwoju krajów afrykańskich pod warunkiem racjonalnego ich wykorzystania i zbudowania bazy przetwórstwa na miejscu, co zmieni monokulturę eksportową wielu krajów”²⁷. Zasoby te skoncentrowane są jednak albo przede wszystkim w Afryce Północnej (surowce energetyczne), albo na południu kontynentu (surowce mineralne).

Jednocześnie zyski z eksportu są w tym przypadku niezwykle podatne na zmiany na światowych rynkach cen surowców. Spadające ceny surowców mineralnych i energetycznych mają zaś zróżnicowany wpływ na najbiedniejsze kraje świata. Państwa rozwijające się, opierające się na eksporcie tych dóbr, odnotowały w drugiej dekadzie XXI wieku drastyczne spadki wzrostu gospodarczego, które poskutkowały obniżeniem dochodów publicznych czy osłabieniem wysiłków na rzecz redukcji ubóstwa. Reakcje poszczególnych rządów były zróżnicowane. Większość państw, dla których surowce stanowią główne źródło przychodów, nie zdołała zdywersyfikować i wzmocnić innych strumieni dochodu, czego efektem był brak możliwości zastosowania środków stabilizacyjnych czy odpowiednich pożyczek do utrzymania dotychczasowego poziomu wydatków (Nigeria, Angola, Czad)²⁸. Inne kraje, o bardziej urozmaiconych źródłach przychodów, rozszerzyły regulacje podatkowe i wzmocniły zyski z innych strumieni, unikając cięć rządowych wydatków (Demokratyczna Republika Konga, Mauretania)²⁹. Często w tym kontekście wspomina się również o tzw. klątwie surowcowej, czyli paradoksie, wedle którego „kraje oraz regiony odznaczające się zasobnością w surowce naturalne, w szczególności nieodnawialne, surowce energetyczne (np. paliwa kopalne), mają skłonność do wykazywania niższych średnich rocznych stóp wzrostu gospodarczego niż kraje ubogie w te surowce”³⁰.

Drugą kwestią jest fakt, iż państwa afrykańskie importują blisko trzykrotnie więcej artykułów przemysłowych (przetworzonych) niż eksportują. Oznacza to, że przemysł w dalszym ciągu odgrywa niewielką rolę w afrykańskich gospo-

²⁶ UNCTAD *Handbook of Statistics 2016*. United..., s. 28.

²⁷ S.M. SZUKALSKI: *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju ekonomicznego Afryki Subsaharyjskiej*. „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 2, s. 253.

²⁸ R. WATTS: *Impact of Falling Natural Resource Prices on the Poorest Countries. Briefing*. „Development Initiatives” 2016, February, s. 4.

²⁹ Ibidem, s. 5.

³⁰ A. KOZUCHOWSKI: „Klątwa surowcowa” a czynniki geograficzne i instytucjonalne. „Gospodarka Narodowa” 2010, nr 4, s. 21.

darkach, także w porównaniu z innymi rozwijającymi się regionami. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać można między innymi w słabo rozwiniętej infrastrukturze, deficytach technologicznych oraz w niewystarczającym przygotowaniu kompetencyjnym kapitału ludzkiego³¹.

Ponadto World Economic Forum podkreśla, iż ogólna ocena konkurencyjności Afryki nie zmieniła się od 2015 roku, kiedy opublikowano raport na ten temat, a w stosunku do danych ujętych w raporcie z 2008 roku wzrosła jedynie o 5%. Największe wyzwania zaś nie zmieniły się od dziesięciu lat. To przede wszystkim: ogromne deficyty infrastrukturalne, znaczne niedopasowanie umiejętności, powolne wdrażanie nowych technologii oraz słabe instytucje. Te czynniki, w połączeniu ze słabym rozwojem sektora finansowego oraz niskim poziomem handlu regionalnego i integracji, jawią się jako główne przeszkody dla afrykańskich gospodarek, uniemożliwiające wykreowanie środowiska sprzyjającego zatrudnieniu oraz przedsiębiorczości³². Niezwykle istotne w tym kontekście jest także wzmacnianie kapitału ludzkiego, wymagającego edukacji i włączenia technologicznego³³.

Kolejną konsekwencją gospodarczych niedoskonałości Afryki jest słabe przyciąganie przez państwa kontynentu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Za główną tego barierę, prócz niedorozwoju gospodarek, uznawana jest polityczna niestabilność państw³⁴. Istotnymi przeszkodami są również mało chłonny rynek zbytu³⁵, słaby rozwój bankowości i finansów, wysokie ryzyko prowadzenia biznesu, niska jakość środowiska gospodarczego, ryzyka makroekonomiczne oraz niski poziom bezpieczeństwa³⁶. Pośród przesłanek napływu BIZ można z kolei wymienić między innymi surowce naturalne, wysokie tem-

³¹ Zob. więcej: *UNIDO, UNCTAD Economic Development in Africa. Report 2011. Fostering Industrial Development in Africa in the New Global Environment*. United Nations Industrial Development Organization, United Nations Conference on Trade and Development 2011. Unctad.org — http://unctad.org/en/Docs/aldcafrica2011_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

³² *The Africa Competitiveness Report 2017. Addressing Africa's Demographic Dividend*. World Economic Forum, s. 8. Documents.worldbank.org — <http://documents.worldbank.org/curated/en/733321493793700840/pdf/114750-2-5-2017-15-48-23-ACRfinal.pdf> (dostęp: 20.12.2017).

³³ Zob. więcej: *The Global Human Capital Report 2017*. World Economic Forum 2017; *The Future of Jobs and Skills in Africa: Preparing the Region for the Fourth Industrial Revolution 2017*. World Economic Forum 2017; *The Future of Jobs and Skills in the Middle East and North Africa: Preparing the Region for the Fourth Industrial Revolution 2017*. World Economic Forum 2017. Weforum.org — <https://www.weforum.org/> (dostęp: 20.12.2017).

³⁴ E. BOMBIŃSKA: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne krajów rozwijających się na kontynencie afrykańskim*. „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 3 (81), s. 26.

³⁵ P. SIEMIĄTKOWSKI: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Afryce jako przykład marginalizacji w procesach globalizacji gospodarki światowej*. W: *Międzynarodowe przepływy czynników produkcji*. Red. P. SIEMIĄTKOWSKI. Toruń 2010, s. 43—44.

³⁶ S.M. SZUKALSKI: *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju ekonomicznego Afryki Subsaharyjskiej...*, s. 257.

po wzroście gospodarczego, prognozy demograficzne, otwarcie państw afrykańskich na kapitał zagraniczny (po izolacji wynikającej z pamięci o kolonialnym wyzysku) oraz gospodarczą integrację państw kontynentu³⁷.

W 2014 roku do Afryki napłynęło 71 mld USD (5,4% globalnych BIZ), w 2015 roku — 61 mld USD (3,5%), a w 2016 roku — 59 mld USD (3,4%). Jeszcze mniejszy udział w światowych przepływach stanowią inwestycje afrykańskie, wynoszące w 2014 roku 28 mld USD (2,3% globalnych BIZ), a w 2015 i 2016 roku — 18 mld USD (1,1% oraz 1,3%)³⁸. W 2016 roku największymi odbiorcami BIZ były Angola, Egipt, Nigeria, Ghana oraz Etiopia. Główni inwestorzy pochodzili ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji oraz Chin. Wśród największych afrykańskich inwestorów znalazły się zaś Angola, Republika Południowej Afryki, Nigeria, Maroko oraz Botswana, kierujące swoje środki głównie do Indii oraz Wielkiej Brytanii. Ponadto RPA oraz Maroko dokonują największych BIZ wewnątrz kontynentu³⁹.

Osiągane w ostatnich latach przez państwa kontynentu wyniki makroekonomiczne, mimo że pozytywne, wciąż potwierdzają marginalizację Afryki w międzynarodowych stosunkach gospodarczych. W dalszym ciągu nie pozwalają one również krajom afrykańskim (głównie w subsaharyjskiej części kontynentu) na dynamiczny rozwój gospodarczo-społeczny, plasując większość z nich pośród najslabiej rozwiniętych krajów świata.

Pośród najslabiej rozwiniętych państw świata

W drugiej dekadzie XXI wieku większość państw Afryki wciąż należy do grupy najmniej rozwiniętych krajów świata. Niewielki wpływ na tę sytuację mają takie wydarzenia, jak charytatywne koncerty czy filantropijne zaangażowanie celebrytów (dla przykładu — koncerty „Live Aid” czy „Live 8”). Słuszność tych oraz podobnych przedsięwzięć jest natomiast często podważana. Jednocześnie bowiem wysiłki gwiazd na rzecz „ratowania Afryki” wzmacniają negatywne stereotypy dotyczące „ciemnego kontynentu” i przedstawiają 1 mld jego obywateli jako bezradne ofiary w nowym „brzemieniu białego człowieka”⁴⁰.

³⁷ E. BOMBIŃSKA: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne...*, s. 26—27.

³⁸ UNCTAD *World Investment Report 2017. Investment and the Digital Economy*. United Nations Conference on Trade and Development 2017, s. 42. Unctad.org — http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

³⁹ Ibidem, s. 46—48.

⁴⁰ A. ADEBAJO: *Celebrity Efforts to 'save Africa' Have often Only Reinforced Stereotypes*. Theguardian.com — <https://www.theguardian.com/global-development/commentisfree/2015/jul/13/celebrity-save-africa-stereotypes-bob-geldof-live-aid> (dostęp: 20.12.2017).

Jakkolwiek ideę zwrócenia oczu świata na współczesne problemy kontynentu afrykańskiego oraz zintensyfikowania działań pomocowych uznać należy za szczytną, to już jej skuteczność jest ograniczona.

Z kolei uwaga państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych na mniej rozwinięte kraje zwrócona została w latach sześćdziesiątych XX wieku, wówczas na mocy rezolucji nr 2768 (XXVI) z 18 listopada 1971 roku opublikowano pierwszą listę najmniej rozwiniętych państw (ang. Least Developed Countries — LDCs). Znalazły się na niej wówczas 24 kraje, spośród których 16 stanowiły państwa afrykańskie⁴¹.

Obecnie lista tworzona jest na podstawie następujących wskaźników: dochód narodowy brutto, zasoby ludzkie oraz ekonomiczna podatność na wstrząsy zewnętrzne⁴². Na aktualnej liście znajduje się 47 państw, zdecydowana większość z nich (33) leży na kontynencie afrykańskim. Są to: Benin, Burkina Faso, Burundi, Czad, Etiopia, Gwinea, Lesotho, Malawi, Mali, Niger, Rwanda, Somalia, Sudan, Uganda, Tanzania (na liście od 1971 r.), Gambia, Republika Środkowoafrykańska (od 1975 r.), Komory (od 1977 r.), Gwinea-Bissau (od 1981 r.), Dżibuti, Sierra Leone, Togo, Wyspy św. Tomasza i Książęca (od 1982 r.), Mauretania (od 1986 r.), Mozambik (od 1988 r.), Liberia (od 1990 r.), Demokratyczna Republika Konga, Madagaskar, Zambia (od 1991 r.), Angola, Erytrea (od 1994 r.), Senegal (od 2000 r.) oraz Sudan Południowy (od 2012 r.)⁴³. Wcześniej znajdowały się na

⁴¹ Do tego czasu państwa rozwijające się uznawane były za homogeniczne, różniące się pomiędzy sobą jedynie strukturą eksportu towarów. Podejście to było jednak nazbyt uproszczone i nieprzystające do rzeczywistości, wobec czego rozpoczęto dyskusję nad metodologią klasyfikowania państw w kontekście ich rozwoju. Wzięto pod uwagę trzy kryteria (PKB *per capita* równe lub mniejsze niż 100 USD, udział przemysłu w całkowitym PKB równy lub mniejszy niż 10% oraz wskaźnik alfabetyzacji dorosłych równy lub mniejszy niż 20%), Zob.: *The Least Developed Countries: Historical Background*. Un.org — <http://www.un.org/events/ldc3/prepcom/history.htm> (dostęp: 20.12.2017).

⁴² Kryterium dochodowe (ang. *income criterion*) oparte jest na trzyletnich szacunkach średniego dochodu narodowego brutto *per capita* (wynik poniżej 1 035 USD kwalifikuje do włączenia na listę, wynik powyżej 1 242 USD pozwala ją opuścić). Wskaźnik zasobów ludzkich (ang. *Human Assets Index* — HAI) bazuje na następujących czynnikach: odżywianie (odsetek niedożywionych w populacji), zdrowie (wskaźnik śmiertelności dzieci w wieku do pięciu lat), edukacja (współczynnik uczęszczania do szkół średnich) oraz poziom alfabetyzacji dorosłych. Z kolei określając wskaźnik podatności ekonomicznej (ang. *Economic Vulnerability Index* — EVI), pod uwagę bierze się: wielkość populacji, gęstość zaludnienia, koncentrację eksportu towarów, udział rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, obecność ludności w słabo zaludnionych strefach przybrzeżnych, niestabilność eksportu towarów i usług, ofiary katastrof naturalnych oraz niestabilność produkcji rolnej. Zob.: *Criteria for Identification and Graduation of LDCs*. Unohrlls.org — <http://unohrlls.org/about-ldcs/criteria-for-ldcs/> (dostęp: 20.12.2017).

⁴³ *List of Least Developed Countries (as of June 2017)*. United Nations, Committee for Development Policy, Development Policy and Analysis Division, Department of Economic and Social Affairs. Un.org — https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf (dostęp: 20.12.2017).

niej także Botswana (od 1971 r. do 1994 r.), Republika Zielonego Przylądka (od 1977 r. do 2007 r.) oraz Gwinea Równikowa (od 1982 r. do 2017 r.)⁴⁴. Zgodnie z przewidywaniami w 2021 roku z listy awansować powinna Angola⁴⁵.

Klasyfikowaniem państw w kontekście ich rozwoju oraz uprawnień do korzystania z pomocy rozwojowej zajmuje się również Komitet Pomocy Rozwojowej OECD (ang. Development Assistance Committee — DAC). Lista DAC miała swój początek już w 1961 roku, kiedy to rozpoczęto zbieranie danych na temat przepływów pomocowych⁴⁶.

W odniesieniu do kontynentu afrykańskiego na liście dochodziło do następujących zmian: w 1991 roku wśród odbiorców pomocy uwzględniono czarnoskóre społeczności w RPA, w 1993 roku dodano do wykazu niepodległą Erytreę, z kolei w 2011 roku — Sudan Południowy. Żadne z państw afrykańskich nie zostało dotychczas z listy usunięte. Afrykańskich odbiorców pomocy rozwojowej przedstawia tabela 6.

Tabela 6

**Państwa afrykańskie na liście odbiorców Oficjalnej Pomocy Rozwojowej DAC
w latach 2014—2016**

Państwa najslabiej rozwinięte	Państwa słabo rozwinięte (DNB <i>per capita</i> ≤ 1 045 USD w 2013 roku)
Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Republika Środkowoafrykańska, Czaad, Komory, Demokratyczna Republika Konga, Dżibuti, Gwinea Równikowa, Erytrea, Etiopia, Gambia, Gwinea, Gwinea Bissau, Liberia, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauretania, Mozambik, Niger, Rwanda, Wyspy św. Tomasza i Książęca, Senegal, Sierra Leone, Somalia, Sudan Południowy, Sudan, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia	Kenia, Zimbabwe
33 z 48 państw	2 z 4 państw

⁴⁴ *The Least Developed Countries: Historical Background...*

⁴⁵ *List of Least Developed Countries (as of June 2017)...*

⁴⁶ W analizie uwzględniono wówczas m.in. wszystkie państwa i terytoria Afryki, z wyłączeniem Republiki Południowej Afryki. W 1969 r. stały się one odbiorcami tzw. Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (ang. Official Development Assistance — ODA). Tworzony przez DAC wykaz ewoluował wraz ze zmieniającym się ładem międzynarodowym — z początkiem lat dziewięćdziesiątych XX w. listę podzielono na dwie części. Pierwsza z nich dotyczyła państw rozumianych „tradycyjnie” jako rozwijające się, druga — przede wszystkim krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Od tego też czasu możliwe było przenoszenie krajów z pierwszej części listy do drugiej, jeśli przekroczyły one próg 9 tys. USD PKB *per capita* przez trzy lata z rzędu. Taki podział funkcjonował do 2005 r., gdy powrócono do listy jednolitej. Zob.: *DAC List of ODA Recipients*. Oecd.org — <http://www.oecd.org/dac/stats/daclist.htm> (dostęp: 20.12.2017).

Państwa i terytoria o niższym średnim dochodzie (DNB <i>per capita</i> 1 046—4 125 USD w 2013 roku)	Państwa i terytoria o wyższym średnim dochodzie (DNB <i>per capita</i> 4 126—12 745 USD w 2013 roku)
Wyspy Zielonego Przylądka, Kamerun, Kongo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Egipt, Ghana, Maroko, Nigeria, Suazi	Algieria, Botswana, Gabon, Libia, Mauritius, Namibia, Wyspa św. Heleny, Seszele, Republika Południowej Afryki, Tunezja
9 z 36 państw i terytoriów	10 z 58 państw i terytoriów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *DAC List of ODA Recipients*. Effective for reporting on 2014, 2015 and 2016 flows — <http://www.oecd.org/dac/stats> (dostęp: 13.11.2017).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że jeśli na liście DAC znajdują się państwa najslabiej rozwinięte gospodarczo, to już klasyfikacja ONZ ma charakter socjoekonomiczny. Państwa, które borykają się z problemami gospodarczymi, muszą bowiem jednocześnie mierzyć się z wieloma problemami społecznymi. Zauważalne jest zatem oczywiste współwystępowanie niskiego poziomu rozwoju gospodarczego oraz niskiego poziomu rozwoju społecznego. Jest to szczególnie widoczne w krajach afrykańskich, zajmujących niskie miejsca w rankingach *Human Development Index*. Wybrane dane w tym zakresie prezentuje tabela 7.

W grupie państw o najniższym wskaźniku rozwoju społecznego w 1990 roku znalazły się aż 34 państwa leżące na kontynencie afrykańskim (z 44 łącznie sklasyfikowanych w tej grupie)⁴⁷. W 2000 roku było to 30 państw (z 35)⁴⁸, w 2010 roku — 33 państwa (z 42)⁴⁹, natomiast w 2015 roku również 33 państwa (z 41)⁵⁰. Oznacza to, iż kraje te muszą mierzyć się z licznymi wyzwaniami w każdej z ocenianych w rankingu kategorii, w tym między innymi w zakresie zdrowia, edukacji, ubóstwa oraz dyskryminacji.

Pośród największych problemów (i jednocześnie wyzwań) wskazać należy głód oraz ubóstwo. Światowa Organizacja Zdrowia (ang. World Health Organization — WHO) oraz Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO) wskazują, iż po latach redukcji poziomu światowego głodu liczba osóbniedożywionych w 2016 roku ponownie wzrosła do 815 mln (z 777 mln

⁴⁷ *Human Development Report 1990*. United Nations Development Programme 1990, s. 121. Hdr.undp.org — <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990> (dostęp: 20.12.2017).

⁴⁸ *Human Development Report 2000*. United Nations Development Programme 2000, s. 159—160. Hdr.undp.org — <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000> (dostęp: 20.12.2017).

⁴⁹ *Human Development Report 2010. 20th Anniversary Edition. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. United Nations Development Programme 2010, s. 145—146. Hdr.undp.org — <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2010> (dostęp: 20.12.2017).

⁵⁰ *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*. United Nations Development Programme 2016, s. 200—201. Hdr.undp.org — <http://hdr.undp.org/en/2016-report> (dostęp: 20.12.2017).

Tabela 7.

Najniżej i najwyżej klasyfikowane państwa afrykańskie w *Human Development Index* w latach 1990—2015

Lata					
1990*			2000		
Poz.	Państwo	HDI	Poz.	Państwo	HDI
1.	Niger	0,116	174.	Sierra Leone	0,252
2.	Mali	0,143	173.	Niger	0,293
3.	Burkina Faso	0,150	172.	Burkina Faso	0,303
4.	Sierra Leone	0,150	171.	Etiopia	0,309
5.	Czad	0,157	170.	Burundi	0,321
58.	Botswana	0,646	103.	Republika Środkowoafrykańska	0,697
60.	Tunezja	0,657	101.	Tunezja	0,703
67.	Libia	0,719	72.	Libia	0,760
68.	Republika Południowej Afryki	0,731	71.	Mauritius	0,761
81.	Mauritius	0,788	55.	Seszele	0,786
130.	Japonia	0,996	1.	Kanada	0,935
Lata					
2010			2015		
Poz.	Państwo	HDI	Poz.	Państwo	HDI
169.	Zimbabwe	0,140	188.	Republika Środkowoafrykańska	0,352
168.	Demokratyczna Republika Konga	0,239	187.	Niger	0,353
167.	Niger	0,261	186.	Czad	0,396
166.	Burundi	0,282	185.	Burkina Faso	0,402
165.	Mozambik	0,284	184.	Burundi	0,404
93.	Gabon	0,648	102.	Libia	0,716
84.	Algieria	0,677	97.	Tunezja	0,725
81.	Tunezja	0,683	83.	Algieria	0,745
72.	Mauritius	0,701	64.	Mauritius	0,781
53.	Libia	0,755	63.	Seszele	0,782
1.	Norwegia	0,938	1.	Norwegia	0,949

* W raporcie z 1990 roku zastosowano inny sposób prezentacji wyników: na najwyższych pozycjach umieszczono państwa o najsłabszych wynikach, na pozycjach najniższych zaś — o wynikach najlepszych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Human Development Report 1990*. United Nations Development Programme 1990; *Human Development Report 2000*. United Nations Development Programme 2000; *Human Development Report 2010. 20th Anniversary Edition. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. United Nations Development Programme 2010; *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*. United Nations Development Programme 2016. Hdr. undp.org — <http://hdr.undp.org> (dostęp: 20.12.2017).

w 2015 r.)⁵¹. Problem dotyka 520 mln mieszkańców Azji, 243 mln mieszkańców Afryki oraz 42 mln mieszkańców Ameryki Południowej i Karaibów — to łącznie 11% całej populacji, 20% populacji Afryki (aż 33,9% populacji Afryki Subsaharyjskiej), 11,7% populacji Azji oraz 6,6% populacji Ameryki Południowej i Karaibów. Narasta ze względu na trwające konflikty zbrojne oraz występujące klęski żywiołowe, czego przykładami z 2016 roku mogą być Burundi, Demokratyczna Republika Konga, Somalia i Sudan (skutki El Niño), Republika Środkowoafrykańska (powódzie) czy Sudan Południowy (susze i powódzie)⁵². Według *Global Hunger Index 2017* problem głodu w największej skali występuje w Republice Środkowoafrykańskiej, Czadzie, Sierra Leone, Madagaskarze, Zambii, Sudanie, Liberii i Nigrze. Tam też działania na rzecz ograniczania głodu mieszkańców są najmniej intensywne i skuteczne⁵³. Nie mniej istotne są konsekwencje przewlekłego niedożywienia, takie jak skracanie się średniej długości życia, większa śmiertelność noworodków i dzieci czy podatność na choroby, w tym choroby zakaźne. Głód uniemożliwia jednocześnie uczestniczenie w systemie edukacji, co w dalszej perspektywie nie wpływa również pozytywnie na gospodarkę.

Podstawową, chociaż nie jedyną⁵⁴, przyczyną światowego głodu jest ubóstwo. Zgodnie z danymi Banku Światowego (ang. World Bank — WB) odsetek osób żyjących za mniej niż 1,90 USD dziennie (poniżej przyjętej granicy ubóstwa) stale spada. W 1990 roku w skrajnej nędzy żyło 1,85 mld ludzi, w 2013 roku było to już 767 mln osób (10,7% światowej populacji). Zmiany te postępują jednak najwolniej w Afryce Subsaharyjskiej, w której w 2013 roku żyła połowa ze skrajnie ubogich ludzi — 389 mln, a w stosunku do 2012 roku liczba ta spadła zaledwie o 4 mln. Oznacza to również, że w ubóstwie żyje aż 41% mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej⁵⁵; odsetek ten jest największy w Mozambiku, Rwandzie,

⁵¹ 2017 *The State of Food Security and Nutrition in the World. Building Resilience for Peace and Food Security*. FAO, IFAD, UNICEF, WFP, WHO 2017, s. 5. Fao.org — <http://www.fao.org/3/a-17695e.pdf> (dostęp: 20.12.2017).

⁵² Ibidem, s. 9 i n.

⁵³ 2017 *Global Hunger Index. The Inequalities of Hunger*. International Food Policy Research Institute 2017, s. 13. Globalhungerindex.org — <http://www.globalhungerindex.org/pdf/en/2017.pdf> (dostęp: 20.12.2017).

⁵⁴ Przyczyn światowego głodu upatrywać należy w ekonomicznej niedostępności do produktów spożywczych, zmianach w procesach demograficznych, niedostatecznym stopniu rozwoju rolnictwa (uwzględniając wydajność pracy w tym sektorze), postępie technologiczno-technicznym, deficytach w zakresie infrastruktury i kapitału ludzkiego, warunkach przyrodniczo-klimatycznych, klęskach żywiołowych, niepokojach społecznych, braku stabilności politycznej i prawnej oraz epidemiach. Zob.: D. KASPROWICZ: *Bezpieczeństwo żywnościowe i niedożywienie w Afryce Subsaharyjskiej — nowe kierunki i trendy*. „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2015, nr 1 (96), s. 86—87.

⁵⁵ *Poverty and Shared Prosperity 2016. Taking on Inequality*. World Bank Group 2016, s. 46. Worldbank.org — <http://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity> (dostęp: 20.12.2017).

Zambii, Gwinei-Bissau, Malawi, Sudanie Południowym, Burundi, Demokratycznej Republice Konga, Madagaskarze oraz Republice Środkowoafrykańskiej (powyżej 60% populacji). Największa liczba osób ubogich zamieszkuje zaś Mozambik, Madagaskar, Etiopię, Tanzanię, Demokratyczną Republikę Konga oraz Nigerię⁵⁶. Warto zauważyć, iż jednocześnie w krajach afrykańskich funkcjonują niewielkie, ale bardzo bogate elity, nie poczuwające się do odpowiedzialności za pozostałych obywateli⁵⁷. W tym kontekście nie brakuje stwierdzeń, że: „ubóstwo to wynik braku równowagi w podziale światowego PKB i niewielkiego dochodu na mieszkańca, ale głównie jego bardzo nierównomiernego podziału w obrębie danego społeczeństwa. W krajach rozwijających się często najbogatsze 10 procent społeczeństwa konsumuje ponad 40 procent produkcji, podczas gdy dla 10 procent najuboższych obywateli dostępne jest jedynie 1—2 procent PKB”⁵⁸.

Redukcja skrajnego ubóstwa (przez zmniejszenie o połowę liczby ludzi, których dochód jest niższy od 1 USD dziennie) oraz głodu (przez zmniejszenie o połowę liczby ludzi na niego cierpiących) znalazła się na pierwszym miejscu w ustalonych w 2000 roku na forum ONZ Milenijnych Celach Rozwoju. Miały one zostać zrealizowane do 2015 roku. Po piętnastu latach działań na rzecz osiągnięcia celów stwierdzono poprawę jakości życia milionów ludzi, wynikającą z progresu we wszystkich założonych obszarach, a największe postępy zostały odnotowane w odniesieniu do walki ze skrajnym ubóstwem, eliminacji nierówności pomiędzy płciami w dostępie do edukacji oraz w poprawie dostępu do pitnej wody⁵⁹. Postępy te jednak były nierównomierne, a cele zostały najsłabiej zrealizowane na terenie Afryki Subsaharyjskiej⁶⁰.

Milenijne Cele nie zostały osiągnięte w całości. Konieczne więc okazało się powtórzenie części z nich w Celach Zrównoważonego Rozwoju, przyjętych przez państwa ONZ w 2015 roku, których termin realizacji ma upłynąć w 2030 roku. Za pierwszy z priorytetów uznano wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego formach na całym świecie, za drugi zaś — wyeliminowanie głodu, osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i lepszego odżywiania oraz promowanie zrównoważonego rolnictwa⁶¹. Pozostałe cele również w mniejszym lub

⁵⁶ Ibidem, s. 41.

⁵⁷ Zob. więcej: M. SZUPEJKO: *Bogactwo i bieda w Afryce — aspekty ekonomiczne, efekty społeczne i kulturowe*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.

⁵⁸ Katarzyna Czaplicka w wywiadzie z 9 września 2008 r. dla „Rzeczpospolitej”. Rp.pl, <http://www.rp.pl/artukul/231576.htm> (dostęp: 5.12.2010).

⁵⁹ Zob.: *The Millenium Development Goals Report 2015*. United Nations 2015. Un.org — [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (dostęp: 20.12.2017).

⁶⁰ *Millenium Development Goals: 2015 Progress Chart*. United Nations 2015. Un.org — http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20PC%20final.pdf (dostęp: 20.12.2017).

⁶¹ *Cele Zrównoważonego Rozwoju*. Un.org.pl — <http://www.un.org.pl/#> (dostęp: 20.12.2017).

większym stopniu dotyczą kontynentu afrykańskiego. Przytoczone wcześniej dane, ukazujące zaledwie powolną poprawę sytuacji ludności państw Afryki, pozwalają wnioskować, iż ponownie realizacja tak ambitnych założeń może zająć więcej niż piętnaście lat.

Tak postawione wobec Afryki ambitne cele z jednej strony, a z drugiej — mnogość problemów i wyzwań, z którymi musi się ona mierzyć, nieustannie stawiają państwa tego kontynentu wśród największych odbiorców (partnerów) pomocy (współpracy) rozwojowej. W ramach tego wsparcia do Afryki łącznie (ze środków państw, grup państw czy organizacji międzynarodowych) w 2010 roku napłynęło 79 201,5 mln USD, w 2011 roku — 67 157,3 mln USD, w 2012 roku — 75 014,3 mln USD, w 2013 roku — 73 306,7 mln USD, w 2014 roku — 103 035,4 mln USD, a w 2015 roku — 83 688,7 mln USD. Do największych beneficjentów tejże pomocy należały zaś w 2015 roku: Nigeria (22 489,7 mln USD), Egipt (9 772,1 mln USD), RPA (6 315,0 mln USD), Etiopia (416,3 mln USD) oraz Ghana (3 020,9 mln USD)⁶². W połowie drugiej dekady XXI wieku największymi donatorami współpracy rozwojowej spośród państw DAC były państwa Unii Europejskiej (przede wszystkim Holandia oraz Francja), a także Stany Zjednoczone. Warto także odnotować rosnącą rolę Chin w tym obszarze, które w latach 2000—2014 łącznie wydały 354,3 mld USD na pomoc zagraniczną (w tym samym okresie Stany Zjednoczone przeznaczyły na nią 394,6 mld USD), realizując projekty w 140 państwach i terytoriach. Jednymi z głównych odbiorców chińskiego wsparcia były kraje afrykańskie (np. Wybrzeże Kości Słoniowej otrzymało 4 mld USD, Etiopia — 3,7 mld USD, a Kamerun — 3,6 mld USD), co stanowiło odpowiedź na zainteresowanie ChRL afrykańskimi bogactwami naturalnymi⁶³. W tym przypadku jednakże należy postawić pytanie: Czy pomoc zagraniczna powinna realizować partykularne interesy donatora, czy jednak przede wszystkim zaspokajać potrzeby rozwojowe państw-biorców tychże środków?

Kwoty pomocy zagranicznej są niejednokrotnie wyższe niż sumy transferowane na kontynent afrykański w ramach bezpośrednich inwestycji zagranicznych. To właśnie dlatego nie brakuje opinii, iż Afryce bardziej niż pomoc humanitarna potrzebne są jednak inwestycje⁶⁴.

⁶² *Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries. Disbursements, Commitments, Country Indicators*. OECD 2017, s. 116. Oecd.org — <http://www.oecd.org/dac/geographical-distribution-of-financial-flows-to-developing-countries-20743149.htm> (dostęp: 20.12.2017).

⁶³ T. MURPHY: *Find Out Some (But Not All) The Secrets of China's Foreign Aid*. Npr.org — <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/10/31/560278615/find-out-some-but-not-all-the-secrets-of-chinas-foreign-aid> (dostęp: 20.12.2017).

⁶⁴ Zob. np.: *Afryka potrzebuje inwestycji, nie pomocy humanitarnej*. Obserwatorfinansowy.pl — <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/afryka-potrzebuje-inwestycji-nie-pomocy-humanitarnej/> (dostęp: 20.12.2017).

Państwa „upadłe”, „upadające”, „kruche”, „dysfunkcyjne”

Jednym z najistotniejszych wyznaczników postrzegania i pozycji państw kontynentu afrykańskiego w stosunkach międzynarodowych w drugiej dekadzie XXI wieku jest zjawisko upadania państwa.

Choć zainteresowanie tym problemem pojawiło się już wcześniej⁶⁵, termin „państwo upadłe” w literaturze (także w odniesieniu do państw afrykańskich) stosowany zaczął być w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Gerald B. Helman oraz Steven R. Ratner pisali wówczas: „Od Haiti na półkuli zachodniej po pozostałości Jugosławii w Europie, od Somalii, Sudanu i Liberii w Afryce po Kambodżę w południowo-wschodniej Azji, wyłania się nowy, niepokojący fenomen: upadłe państwo narodowe, całkowicie niezdolne do funkcjonowania jako członek międzynarodowej społeczności”⁶⁶. Ira William Zartman wskazywał z kolei, iż w pozimnowojennej rzeczywistości rozpadł się nie tylko dotychczasowy, bipolarny system międzypaństwowy, ale w wielu miejscach upadło także samo państwo⁶⁷. Stwierdzał: „Upadek państwa to głębszy fenomen niż tylko zwykły bunt, zamach stanu czy zamieszki. Odnosi się on do sytuacji, w której struktura, władza (uprawniona), prawo oraz porządek polityczny rozpadły się i muszą być odbudowane w jakiejś formie, starej lub nowej”⁶⁸. Jednocześnie zaznaczał, iż sytuacja taka niekoniecznie oznacza anarchię.

Dzięki dalszym rozważaniom badaczy w definicjach i opisach państwa upadłego zaczęto wskazywać na następujące elementy: głębokie konflikty (polityczne, zbrojne) wewnątrz podmiotów, podziały społeczne, brak legitymizacji władzy, brak kontroli nad granicami, niedostatek bezpieczeństwa publicznego, wzrost przemocy kryminalnej, wadliwość instytucjonalną, niszczenie infrastruktury, dysfunkcjonalność usług publicznych, nierównomierny dostęp do dóbr, korupcję, załamanie gospodarcze⁶⁹; konflikty obywatelskie, załamania rządów, niedostatki gospodarcze⁷⁰; całkowitą dezintegrację więzi społecznych, demontaż infrastruktury państwowoprawnej, katastrofy ekonomiczne państwa, ubóstwo, głód, klęski humanitarne, naruszenia podstawowych wolności obywatelskich i praw człowieka⁷¹, niefunkcjonowanie administracji państwowej,

⁶⁵ Zob. np.: R.H. JACKSON, C.G. ROSBERG: *Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood*. „World Politics” 1982, Vol. 35, No 1.

⁶⁶ G.B. HELMAN, S.R. RATNER: *Saving Failed States*. „Foreign Policy” 1993, No 89.

⁶⁷ I.W. ZARTMAN: *Introduction: Posing the Problem of State Collapse...*

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ R.I. ROTBERG: *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*. In: *State Failure and State Weakness in Time of Terror*. Ed. R.I. ROTBERG. Somerville 2003, s. 5—9.

⁷⁰ G.B. HELMAN, S.R. RATNER: *Saving Failed States...*

⁷¹ S. BIELEŃ: *Państwa upadłe*. W: *Organizacja Narodów Zjednoczonych — bilans i perspektywy*. Red. J. SYMONIDES. Warszawa 2006, s. 622.

niewypełnianie przez państwo swoich podstawowych funkcji, utratę monopolu państwa na stosowanie siły⁷² oraz na całkowity i potencjalnie nieodwracalny (w przewidywalnym czasie) rozkład struktur państwowych⁷³.

Ta definicyjna szerokość poskutkowała również rozbudową terminologiczną zjawiska. Robert I. Rotberg państwa podzielił na silne, słabe, upadające i upadłe⁷⁴, a w literaturze funkcjonować zaczęły także następujące pojęcia: „państwa kruche”, „dysfunkcyjne”, „wycieńczone”, „wyczerpane”, „wątle”, „urojone”, „anemiczne”, „niestabilne”, „zniszczone”, „bez rządu”⁷⁵.

Jak podkreślał już w 1995 roku Zartman, mimo że zjawisko to nie jest nowe i dostrzegalne jest na całym świecie, nigdzie nie można znaleźć większej liczby przykładów upadku państwa niż we współczesnej Afryce⁷⁶. Stwierdzenie to pozostaje aktualne w drugiej dekadzie XXI wieku.

Opracowywany corocznie (od 2006 r.) przez amerykańską organizację pozarządową Fund for Peace *Fragile States Index* (początkowo pod nazwą *Failed States Index*) zwraca uwagę na szereg istotnych dla funkcjonowania państwa zagadnień, które stanowią jednocześnie podstawę dla oceny poszczególnych krajów. Kondycja państw analizowana jest w odniesieniu do 12 wskaźników, podzielonych na cztery grupy: spójność (aparatury bezpieczeństwa, frakcyjność elit, podziały grupowe), ekonomia (spadki gospodarcze, nierówny rozwój gospodarczy, wpływ państwowej ekonomii na ludność), polityka (legitymizacja państwa, usługi publiczne, prawa człowieka i praworządność) oraz społeczeństwo i czynniki przekrojowe (presja demograficzna, uchodźcy i uchodźcy wewnętrzni, interwencje międzynarodowe)⁷⁷.

W prezentowanych rankingach prym (niechlubny) wiodą każdego roku głównie państwa Afryki Subsaharyjskiej. W grupie najgorzej klasyfikowanych 20 państw w 2006 roku 11 znajdowało się w tym regionie, w 2007 i 2008 roku — 12, w 2009 roku — 11, w 2010 roku — 12, w 2011 roku — 14, w 2012 roku — 15, w 2013 roku — 15, natomiast w latach 2014—2017 tak wysokie miejsca w indeksie przyznano każdorazowo 14 państwom położonym w Afryce Subsa-

⁷² W. LIZAK: *Państwo w Afryce*. W: *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*. Red. M. SULEK, J. SYMONIDES. Warszawa 2009, s. 386.

⁷³ H. DUDKIEWICZ: *Prawo międzynarodowe w kwestii państwa upadłego*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012, s. 71.

⁷⁴ R.I. ROTBERT: *The Failure and Collapse of Nation-States — Breakdown, Prevention and Repair*. In: *When States Fail — Causes and Consequences*. Ed. R.I. ROTBERG. Princeton 2004, s. 1.

⁷⁵ Zob. szerzej: G. GIL: *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie*. Lublin 2015, s. 41.

⁷⁶ I.W. ZARTMAN: *Introduction: Posing the Problem of State Collapse...*

⁷⁷ Więcej informacji na temat metodologii tworzenia *Fragile States Index* znajduje się na stronie internetowej organizacji Fund for Peace. Zob.: *Indicators*. Fundforpeace.org/fsi — <http://fundforpeace.org/fsi/indicators/> (dostęp: 20.12.2017).

haryjskiej. Państwa kontynentu, które corocznie zajmowały najwyższe miejsca w rankingach, wskazuje tabela 8.

Tabela 8

Państwa Afryki Subsaharyjskiej w rankingach *Fragile States Index*

Rok	Liczba państw afrykańskich sklasyfikowanych na miejscach 1.—10. rankingu	Liczba państw afrykańskich sklasyfikowanych na miejscach 11.—20. rankingu	Wyniki
1	2	3	4
2006	6	5	Sudan (1.), Demokratyczna Republika Konga (2.), Wybrzeże Kości Słoniowej (3.), Zimbabwe (5.), Czad (6.), Somalia (7.), Gwinea (11.), Liberia (11.), Republika Środkowoafrykańska (11.), Burundi (15.), Sierra Leone (16.)
2007	7	5	Sudan (1.), Somalia (3.), Zimbabwe (4.), Czad (5.), Wybrzeże Kości Słoniowej (6.), Demokratyczna Republika Konga (7.), Gwinea (9.), Republika Środkowoafrykańska (10.), Uganda (15.), Nigeria (17.), Etiopia (18.), Burundi (19.)
2008	7	5	Somalia (1.), Sudan (2.), Zimbabwe (3.), Czad (4.), Demokratyczna Republika Konga (6.), Wybrzeże Kości Słoniowej (8.), Republika Środkowoafrykańska (10.), Gwinea (11.), Etiopia (16.), Uganda (16.), Nigeria (18.)
2009	7	4	Somalia (1.), Zimbabwe (2.), Sudan (3.), Czad (4.), Demokratyczna Republika Konga (5.), Republika Środkowoafrykańska (8.), Gwinea (9.), Wybrzeże Kości Słoniowej (11.), Kenia (14.), Nigeria (15.), Etiopia (16.)
2010	7	5	Somalia (1.), Czad (2.), Sudan (3.), Zimbabwe (4.), Demokratyczna Republika Konga (5.), Republika Środkowoafrykańska (8.), Gwinea (9.), Wybrzeże Kości Słoniowej (12.), Kenia (13.), Nigeria (13.), Etiopia (17.), Niger (19.)
2011	7	7	Somalia (1.), Czad (2.), Sudan (3.), Demokratyczna Republika Konga (4.), Zimbabwe (6.), Republika Środkowoafrykańska (8.), Wybrzeże Kości Słoniowej (10.), Gwinea (11.), Nigeria (14.), Niger (15.), Kenia (16.), Burundi (17.), Gwinea Bissau (18.), Etiopia (20.)
2012	6*	9	Somalia (1.), Demokratyczna Republika Konga (2.), Sudan (3.), Sudan Południowy*, Czad (4.), Zimbabwe (5.), Republika Środkowoafrykańska (10.), Wybrzeże Kości Słoniowej (11.), Gwinea (12.), Nigeria (14.), Gwinea Bissau (15.), Kenia (16.), Etiopia (17.), Burundi (18.), Niger (18.), Uganda (20.)

cd. tab. 8

1	2	3	4
2013	7	8	Somalia (1.), Demokratyczna Republika Konga (2.), Sudan (3.), Sudan Południowy (4.), Czad (5.), Republika Środkowoafrykańska (9.), Zimbabwe (10.), Wybrzeże Kości Słoniowej (12.), Gwinea (14.), Gwinea Bissau (15.), Nigeria (16.), Kenia (17.), Niger (18.), Etiopia (19.), Burundi (20.)
2014	6	8	Sudan Południowy (1.), Somalia (2.), Republika Środkowoafrykańska (3.), Demokratyczna Republika Konga (4.), Sudan (5.), Czad (6.), Zimbabwe (11.), Gwinea (12.), Wybrzeże Kości Słoniowej (14.), Gwinea Bissau (16.), Nigeria (17.), Kenia (18.), Etiopia (19.), Niger (19.)
2015	7	7	Sudan Południowy (1.), Somalia (2.), Republika Środkowoafrykańska (3.), Sudan (4.), Demokratyczna Republika Konga (5.), Czad (6.), Gwinea (10.), Nigeria (14.), Wybrzeże Kości Słoniowej (15.), Zimbabwe (16.), Gwinea Bissau (17.), Burundi (18.), Niger (19.), Etiopia (20.)
2016	6	8	Somalia (1.), Sudan Południowy (2.), Republika Środkowoafrykańska (3.), Sudan (4.), Czad (7.), Demokratyczna Republika Konga (8.), Gwinea (12.), Nigeria (13.), Burundi (15.), Zimbabwe (16.), Gwinea Bissau (17.), Erytrea (18.), Niger (19.), Kenia (20.)
2017	6	8	Sudan Południowy (1.), Somalia (2.), Republika Środkowoafrykańska (3.), Sudan (5.), Demokratyczna Republika Konga (7.), Czad (8.), Gwinea (12.), Nigeria (13.), Zimbabwe (13.), Etiopia (15.), Gwinea Bissau (16.), Burundi (17.), Erytrea (19.), Niger (20.)

* Sudan Południowy znalazł się w rankingu z 2012 r., jego liczba punktów wskazuje na zajęcie 4. miejsca, jednak nie został on uwzględniony w ostatecznej klasyfikacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Fragile States Index 2006—2017* — <http://fundforpeace.org/fsi> (dostęp: 20.12.2017).

Uwarunkowania upadku państw podzielić można na wewnętrzne (związane z warunkami powstawania i funkcjonowania państw) oraz zewnętrzne (odnoszące się do trendów i procesów, kształtujących środowisko międzynarodowe). Pośród uwarunkowań wewnętrznych wymienić można: środowisko geograficzne (warunki klimatyczne, dostęp do zasobów), czynniki etniczno-kulturowe (m.in. wieloetniczność, religia, nacjonalizm, trybalizm), czynniki polityczno-instytucjonalne (jakość przywództwa, funkcjonowanie instytucji państwowych, korupcja), wewnętrzne konflikty zbrojne (wojny domowe, kryminalizacja

przemocy politycznej, polityzacja przestępczości)⁷⁸ oraz czynniki gospodarcze (np. poziom rozwoju gospodarczego, prywatyzacja gospodarki). Z kolei jako uwarunkowania zewnętrzne wskazać można: dekolonizację, zakończenie zimnej wojny czy procesy globalizacji i modernizacji⁷⁹.

W odniesieniu już do generatorów dysfunkcyjności państw Afryki Subsaharyjskiej jako jedną z głównych przyczyn ich upadku wskazuje się słabość przywództwa, objawiającą się między innymi brakiem sprawnego zarządzania, nieprawidłowym funkcjonowaniem instytucji państwowych oraz konfliktami politycznymi⁸⁰. Tezę tę zdaje się potwierdzać *Ibrahim Index of African Governance*, przygotowywany od 2007 roku przez Mo Ibrahim Foundation w odniesieniu do czterech kategorii: bezpieczeństwo i rządy prawa, partycypacja i prawa człowieka, zrównoważone możliwości ekonomiczne oraz rozwój ludności. W kontekście całego kontynentu w raporcie odnotowano powolną poprawę stanu zarządzania (ocena 50,8 punktów na 100 możliwych), a w perspektywie średnio- (okres 2012—2016) i długookresowej (okres 2007—2016) największe z pozytywnych zmian dostrzega na Wybrzeżu Kości Słoniowej, w Togo, Zimbabwie, Rwandzie oraz w Kenii⁸¹. Drugi biegun tworzy jednak pokaźna grupa państw, w których zmiany albo przebiegają zdecydowanie mało dynamicznie (jak Sudan, Suazi, Burkina Faso, Gwinea-Bissau czy Benin), albo wręcz kondycja zarządzania uległa znacznemu osłabieniu (Malawi, Botswana, Mozambik, RPA, Republika Środkowoafrykańska, Ghana, Gambia, Mali, Mauretania, Erytrea, Burundi, Madagaskar, Libia, Sudan Południowy)⁸².

Robert Kłosowicz wśród przyczyn upadku wymienia natomiast przede wszystkim: spuściznę kolonializmu; problemy demograficzne; problem uchodźstwa i osób wewnętrznie wysiedlonych; skonfliktowanie społeczeństw, grup i elit; złe rządy i percepcję władz przez obywateli; korupcję; stopień spełniania funkcji przez państwa; łamanie praw człowieka i naruszanie zasad praworządności; kondycję i status sił zbrojnych i policyjnych; wewnętrzne konflikty zbrojne; interwencje aktorów zewnętrznych i konflikty zbrojne⁸³. Podkreśla on również to, że „Dysfunkcyjność państw Afryki Subsaharyjskiej, tak jak cały kontynent afrykański, ma wiele odcieni i jest specyficzna nie tylko dla poszczególnych

⁷⁸ G. GIL: *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie...*, s. 96—119.

⁷⁹ Ibidem, s. 120—139.

⁸⁰ Zob. szerzej: M. RÓŻAŁSKA: *Słabość przywództwa jako jeden z głównych czynników upadku państwowości w Afryce Subsaharyjskiej*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych...*

⁸¹ 2017 *Ibrahim Index of African Governance. Index Report*. Mo Ibrahim Foundation 2017, s. 17.

⁸² Ibidem.

⁸³ R. KŁOSOWICZ: *Państwa dysfunkcyjne w Afryce Subsaharyjskiej*. W: *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*. Red. R. KŁOSOWICZ. Kraków 2014, s. 15—60.

regionów, lecz także krajów”⁸⁴. Bez wątpienia jednak wszystkie te czynniki są z sobą powiązane, a dodać do nich można również wcześniej scharakteryzowane problemy gospodarcze kontynentu. Warto zaryzykować stwierdzenie, iż w kontekście upadania państwa uwarunkowania te stanowią nie tylko poszczególne przyczyny powstawania zjawiska, ale także jego konsekwencje.

Najczęściej wymienianym (niebezpiepodstawnie) przykładem państwa upadłego jest Somalia, będąca liderem rankingu państw upadłych. Funkcjonująca struktura klanowa w tym kraju jest odzwierciedleniem pozostałych problemów etnicznych czy związanych z trybalizmem: jest obrazem pierwotnych podziałów oraz kulturowej fragmentaryzacji somalijskiego społeczeństwa⁸⁵. W połączeniu ze sztuczną konsolidacją brytyjskiej i włoskiej kolonii w 1960 roku, dzięki której postkolonialna Somalia została utworzona⁸⁶, autorytarnym przywództwem Mohammeda Siada Barre’ego w latach 1969—1991, wojskową dyktaturą, wprowadzoną klanowością polityki (zastępującą wcześniejszą nomenklaturę), pogłębiającymi się rozdziałami społecznymi, neofaszystowską kampanią przeciwko północy państwa, niepodległościowym aspiracjom regionów, kryzysem gospodarczym oraz rozpoczętą w 1991 roku wojną domową, doprowadziło to do upadku państwowości Somalii⁸⁷. To z kolei szeroko otworzyło drzwi m.in. dla rozwoju przestępczości, w szczególności zorganizowanej przestępczości morskiej, czyniąc z Somalii dogodną pole działań dla piratów⁸⁸, a także współpracujących z Al-Kaidą terrorystów⁸⁹. Pomimo misji przeprowadzanych przez ONZ w Somalii (UNOSOM I, UNOSOM II⁹⁰) zapomnieć nie można też o trwającej od dekad klęsce humanitarnej dotyczącej Somalijczyków⁹¹, wynikających z tego ruchach migracyjnych czy łamaniu podstawowych wolności i praw człowieka, w tym o wykorzystywaniu do walki zbrojnej dzieci⁹².

⁸⁴ Ibidem, s. 14.

⁸⁵ H.M. ADAM: *Somalia: A Terrible Beauty Being Born?* In: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority...*, s. 70.

⁸⁶ K. PAJĄK: *Somalia — studium upadku państwa i walki o bezpieczeństwo morskie w regionie*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych...*, s. 158.

⁸⁷ H.M. ADAM: *Somalia: A Terrible Beauty Being Born?*..., s. 70—76.

⁸⁸ K. PAJĄK: *Somalia — studium upadku państwa i walki o bezpieczeństwo morskie w regionie...*, s. 165.

⁸⁹ M. STAŃCZYK-MINKIEWICZ: *Terytorium państw upadłych jako przestrzeń sprzyjająca powstawaniu, rozwojowi i działalności organizacji terrorystycznych*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych...*, s. 218—219.

⁹⁰ Zob. np.: *Światowe kryzysy. Somalia*. Unic.un.org.pl — http://www.unic.un.org.pl/swiatowe_kryzysy/somalia.php (dostęp: 20.12.2017).

⁹¹ Zob. np.: *Humanitarian Bulletin Somalia, December 2017*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/somalia/humanitarian-bulletin-somalia-december-2017> (dostęp: 30.12.2017).

⁹² J. MORMUL: *Problem łamania praw człowieka w państwach dysfunkcyjnych. Przypadek dzieci-żołnierzy*. W: *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy...*, s. 256—257.

W rankingach *Fragile States Index* zmieniała się również pozycja państw zaliczanych do Afryki Północnej (patrz tabela 9).

Tabela 9

Państwa Afryki Północnej w rankingach *Fragile States Index*

Lata	Państwa				
	Algieria	Egipt	Libia	Maroko	Tunezja
2006	72.	31.	95.	76.	100.
2007	88.	36.	114.	85.	121.
2008	80.	40.	111.	88.	122.
2009	73.	43.	112.	92.	121.
2010	71.	49.	111.	90.	118.
2011	81.	45.	111.	87.	108.
2012	77.	31.	50.	87.	94.
2013	73.	34.	54.	93.	83.
2014	71.	31.	41.	92.	78.
2015	67.	38.	25.	89.	86.
2016	76.	38.	25.	89.	88.
2017	77.	36.	23.	84.	89.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Fragile States Index* 2006—2017 — <http://fundforpeace.org/fsi> (dostęp: 20.12.2017).

Co prawda, żadne z tych państw nie znajdowało się na szczycie rankingu, a najbliżej tej pozycji znajdował się w 2006 roku Egipt (sklasyfikowany na 31. miejscu), to jednak istotne korekty dokonane zostały na przełomie 2010 i 2011 roku, w konsekwencji wydarzeń tzw. Arabskiej Wiosny.

Falę protestów, spowodowanych przede wszystkim czynnikami ekonomicznymi (m.in. trudna sytuacja gospodarcza, wysokie bezrobocie) oraz czynnikami społeczno-politycznymi (m.in. autorytaryzm władz, naruszenia praw i wolności obywatelskich)⁹³, rozpoczął desperacki akt samospalenia Mohammeda Bouzaizi'ego w Tunezji w grudniu 2010 roku. Niezadowolenie szybko demonstrować zaczęli także obywatele innych państw, nie tylko Afryki Północnej, ale także Bliskiego Wschodu.

Jak wskazuje Jerzy Zdanowski, władze Tunezji i Egiptu próbowały rozbić protestujące ruchy obywatelskie, jednak ustąpiły pod ich presją, przeprowadzając niedługo później wolne wybory i wkraczając na ścieżkę demokratycznego rozwoju. Z tej drogi jednak, ze względu na wojskową interwencję, zboczył Egipt. Kryzysy udało się zażegnać w Algierii, Maroku, Jordanii, Arabii Saudyjskiej, Kuwejcie, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Mauretanii, Sudanie oraz

⁹³ A. DZISIOŃ-SZUSZCZYKIEWICZ: „Arabska wiosna” — przyczyny, przebieg i prognozy. „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 2, s. 42—45.

Omanie⁹⁴. Z kolei „W Syrii, Libii, Jemenie i na Bahrajnie władze zajęły najtwardszą pozycję i albo uśmierzyły protesty siłą (Bahrajn), albo nie udało im się tego zrobić i zaczęła się długotrwała wojna domowa (Libia, Syria i Jemen)”⁹⁵.

Konsekwencje reakcji na Arabską Wiosnę w państwach Afryki Północnej odzwierciedlone zostały klasyfikacjami *Fragile States Index*. W przypadku Algierii⁹⁶ i Maroka⁹⁷ wydarzenia związane z Arabską Wiosną zaledwie zachwiały relatywnie dobrą pozycją państw we wskazanym rankingu, co potwierdza, iż stosowanie terminu „państwo upadłe” w tych przypadkach nie jest uprawnione. Podobnie, jak w odniesieniu do Tunezji⁹⁸, chociaż ta po 2011 roku zanotowała już bardziej zauważalny spadek w indeksie, a „jaśminowa rewolucja” poskutkowała między innymi falą migracji obywateli tego państwa (wywołaną ubóstwem, złymi warunkami życia oraz powiązaniem z przedrewolucyjnym reżimem) oraz osłabieniem krajowej gospodarki (szczególnie sektora turystyki)⁹⁹.

Po 2011 roku na mniej korzystne pozycje powrócił natomiast Egipt. Prognozowano, iż budzące początkowo wielkie nadzieje¹⁰⁰, a jednocześnie silne obawy¹⁰¹,

⁹⁴ J. ZDANOWSKI: *Znaczenie Arabskiej Wiosny*. „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 3, s. 13.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Zob. szerzej np.: E. SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA: *Arabska wiosna w Algierii: efekt domina czy wyjątek na tle innych krajów regionu?* W: *Arabska wiosna w Afryce Północnej. Przyczyny, przebieg, skutki*. Red. E. SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA. Kraków 2014; F. VOLPI: *Algeria versus the Arab Spring*. „Journal of Democracy” 2013, Vol. 24, No 3. Dodać warto, że wydarzenia Arabskiej Wiosny nie zmieniły faktu postrzegania systemu politycznego Algierii jako „fasadowej demokracji, w której pomimo istnienia demokratycznych instytucji i procesów największy wpływ na funkcjonowanie państwa mają tzw. nieformalne grupy interesu, takie jak armia oraz służby bezpieczeństwa. Wybory na prezydenta w sposób jednoznaczny odsłaniają kulisy funkcjonowania takiego systemu, w którym elekcja zostaje sprowadzona do plebiscytu, gdzie zwycięzca znany jest na długo przed oficjalnym rozstrzygnięciem”. R. KOBIS: *Arabska Wiosna, „Algierska Zima”*. *Analiza kampanii wyborczej w czasie wyborów prezydenckich w Algierii (17.04.2014)*. „Polityka i Społeczeństwo” 2015, nr 1 (13), s. 120.

⁹⁷ Zob. szerzej np.: M. KRUKOWSKA: *Tunezja i Maroko. Oblicza Arabskiej Wiosny*. „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2014, nr 2; M.I. WILLIS: *Politics and Power in the Maghreb. Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring*. Oxford 2014.

⁹⁸ Zob. szerzej np.: *Wydarzenia w Tunezji i Egipcie oraz ich konsekwencje regionalne*. Analiza Biura Bezpieczeństwa Narodowego 2011. Bbn.gov.pl — <http://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/2762,Analiza-BBN-quotWydarzenia-w-Tunezji-i-Egipcie-oraz-ich-konsekwencje-regionalneq.pdf> (dostęp: 20.12.2017); M. KRUKOWSKA: *Tunezja i Maroko. Oblicza Arabskiej Wiosny...*; M.I. WILLIS: *Politics and Power in the Maghreb...*

⁹⁹ P. KMIECIK: *Tunezja w ogniu — początek Arabskiej Wiosny*. Nowastrategia.org — <http://www.nowastrategia.org.pl/rocznica-wybuchu-arabskiej-wiosny-tunezja-w-ogniu/> (dostęp: 20.12.2017).

¹⁰⁰ P. GUZIK: *Rewolucja, status quo czy chaos — społeczeństwa wybranych krajów arabskich cztery lata po Arabskiej Wiośnie*. „Studia Socialia Cracoviensia” 2014, nr 2 (11), s. 61.

¹⁰¹ M. KUMELSKA: *Zachodnie mocarstwa wobec wydarzeń w Afryce Północnej*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13, s. 396—400.

zmiany podążać mogą w rozmaitych kierunkach: konsolidacji władzy w rękach wojskowych struktur i sił bezpieczeństwa, przejęcia władzy przez armię, przeprowadzenia demokratycznych wyborów lub destabilizacji kraju¹⁰². Po części sprawdził się każdy z tych scenariuszy, a w literaturze w dalszym ciągu podkreśla się, iż „wszelkie prognozy formułowane *a priori* na temat budowy ustroju demokratycznego w Egipcie wydają się ryzykowne”¹⁰³.

Największy spadek w rankingu odnotowała Libia: w 2011 roku znajdująca się na 111. pozycji (potwierdzającej relatywnie dobrą kondycję państwa), w 2012 roku — już na 50. miejscu (sygnalizującym negatywny wpływ rewolucji na kraj), a w 2017 roku — na 23. (zblizającym Libię, nieradzącą sobie ze skutkami trwającej rebelii, do czołówki państw upadłych). „O ile bowiem demonstranci w Tunisie i Kairze skutecznie pozbyli się swoich dotychczasowych władców, Trypolis upadł pod wpływem przedłużającej się wojny domowej”¹⁰⁴, która w 2011 roku rozgorzała w wyniku nieustąpienia ze stanowiska autorytarnego przywódcy, Muammara Kaddafiego¹⁰⁵, a w 2014 roku powróciła w nowej odsłonie ze względu na trwający w kraju konflikt wewnętrzny na tle sprawowania nowego przywództwa¹⁰⁶. Rewolta doprowadziła między innymi do interwencji sił międzynarodowych w państwie, rozwoju uzbrojonych libijskich bojówek, załamania gospodarczego kraju, katastrofy humanitarnej¹⁰⁷, fali migracji¹⁰⁸ oraz pogrążyła państwo w chaosie¹⁰⁹.

¹⁰² Wydarzenia w Tunezji i Egipcie oraz ich konsekwencje regionalne...

¹⁰³ W. OSTANT: „Egipskie ciemności...” — od autorytaryzmu do autorytaryzmu. „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1, s. 248. Zob. też: B.K. RUTHERFORD: *Egypt after Mubarak. Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World*. Princeton—Oxford 2013.

¹⁰⁴ L. ANDERSON: *Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt and Libya*. „Foreign Affairs Comment” 2011, May/June, s. 5.

¹⁰⁵ Zob.: T. OTŁOWSKI: *Perspektywy rozwoju sytuacji w Libii*. Bbn.gov.pl — <https://www.bbn.gov.pl/download/1/7782/AnalizaBBN2PerspektywyoperacjiwLibii19082011.pdf> (dostęp: 20.12.2017); A. DZISIÓW-SZUSZCZYKIEWICZ: *Dokąd zmierza Libia bez Muammara Kaddafiego?* „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2012, nr 1; P. TURCZYŃSKI: *Libijska wojna domowa i międzynarodowa interwencja 2011 roku — postawy społeczeństw Libii i Zachodu*. „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 1 (163).

¹⁰⁶ Zob.: Ch.S. CHIVVIS, J. MARTINI: *Libya after Quaddafi. Lessons and Implications for the Future*. Washington 2014; D. GARTENSTEIN-ROSS, N. BARR: *Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War*. „ICCT Research Paper” 2015 February; S. ARRAF: *Libya: A Short Guide on the Conflict*. „The War Report 2017” 2017, June.

¹⁰⁷ Zob. np.: *Libya: Humanitarian Dashboard (as of November 2017)*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/libya-humanitarian-dashboard-november-2017> (dostęp: 20.12.2017).

¹⁰⁸ Zob. np.: *OCHA Flash Update 4: Intense Fighting in Libya Leads to Deteriorating Displacement Crisis*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/ocha-flash-update-4-intense-fighting-libya-leads-deteriorating-displacement-crisis> (dostęp: 20.12.2017); *UNHCR Flash Update Libya (28 December 2017)*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/unhcr-flash-update-libya-28-december-2017> (dostęp: 29.12.2017).

¹⁰⁹ S. ARRAF: *Libya: A Short Guide on the Conflict...*

Podsumowując zagadnienia związane z procesem upadania państwa, zarówno w odniesieniu do Afryki Subsaharyjskiej, jak i Afryki Północnej kluczowe znaczenie dla tego zjawiska miały problemy gospodarcze krajów (skutkujące ubóstwem ludności oraz złymi warunkami życia), a także słabość przywództwa (uwidoczniona w Afryce Północnej w szczególności po obaleniu panujących do 2011 r. reżimów).

Zwrócić uwagę należy jeszcze na dwie kwestie. Pierwszą z nich są implikacje upadania państwa wobec bezpieczeństwa, zarówno narodowego (co w tym przypadku jeszcze bardziej zwiększa ryzyko zagrożeń oraz poziom wyzwań), jak i międzynarodowego. Wśród nich wymienić można między innymi zagrożenia humanitarne (ubóstwo, głód, choroby epidemiczne, przemoc, uchodźstwo), podatność na ekstremizmy, powstawanie przestrzeni dla działań organizacji terrorystycznych czy konsekwencje prawne (niemożność zawierania umów międzynarodowych czy uczestnictwa w handlu międzynarodowym)¹¹⁰. Dodać warto także sprzyjanie proliferacji broni masowego rażenia oraz broni konwencjonalnej przez państwa upadłe, destabilizowanie sytuacji regionalnej, rozwój operacyjny transnarodowego narkobiznesu, pranie brudnych pieniędzy, wspomniane już bazy wypadowe piratów czy zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego¹¹¹. Wiele z tych zjawisk zaobserwować można w państwach afrykańskich, klasyfikowanych jako dysfunkcyjne. Tak szeroki katalog zagrożeń doprowadził w konsekwencji do sekurytyzacji problemu upadania państwa, czyli włączenia tego zagadnienia w agendy bezpieczeństwa państw czy organizacji międzynarodowych¹¹².

Kwestią drugą jest to, że jednocześnie trudno oprzeć się wrażeniu, iż zarówno stosowane do opisu tegoż zjawiska terminy (jak państwa „upadłe”, „upadające”, „kruche”, „dysfunkcyjne”), jak i wskaźniki służące klasyfikowaniu poszczególnych państw, przybierają perspektywę wyłącznie europocentryczną i pomijają historię państwowości i kulturowe zróżnicowanie państw¹¹³. Jak ponadto dodaje Grzegorz Gil: „W odpowiedzi na sekurytyzację upadania państwa pojawiły się głosy krytyki płynące z państw Trzeciego Świata, które widzą w niej przede wszystkim instrument propagandy oraz pretekst usprawiedliwiający zbrojną interwencję w najbiedniejszych regionach świata”¹¹⁴. Istnienie państw upadłych uznawane jest za niezwykle przydatne rządów mocarstw oraz państwom, które do tego miana aspirują, w prowadzeniu polityki światowej.

¹¹⁰ R.E. BROOKS: *Failed States or the State as Failure?* “The University of Chicago Law Review” 2005, Vol. 72, No 4, s. 1162.

¹¹¹ G. GIL: *Sekurytyzacja upadania państwa po zimnej wojnie*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych...*, s. 28.

¹¹² Zob. np.: ibidem, s. 30.

¹¹³ T. KLIN: *Państwa upadłe*. W: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*. Red. A. FLORCZAK, A. LISOWSKA. Wrocław 2014, s. 106.

¹¹⁴ G. GIL: *Sekurytyzacja upadania państwa po zimnej wojnie...*, s. 36.

wej¹¹⁵. Zdaniem Davida Ransoma znacznie korzystają także największe pozarządowe organizacje pomocowe, które pod szyldem ratowania świata zdobywają pokaźne fundusze, stanowiące dla nich stabilne źródło utrzymania i zarobku¹¹⁶.

Mało dynamiczna integracja vs. rosnąca rywalizacja

W kontekście niniejszego opracowania warto jeszcze wskazać na dwie kwestie. Pierwszą z nich jest wciąż niewielka rola funkcjonujących na kontynencie afrykańskim regionalnych i subregionalnych ugrupowań integracyjnych, drugą — wzrastające zainteresowanie tym obszarem największych światowych graczy.

Główną organizacją regionalną o charakterze ogólnym na kontynencie jest powstała w 2002 roku, na bazie krytykowanej, istniejącej od 1963 roku (jako częściowej odpowiedzi na zdobywające popularność idee panaafrykańskie) Organizacji Jedności Afrykańskiej (OJA, ang. Organization of African Unity — OAU), Unia Afrykańska (UA, ang. African Union — AU). Choć OJA odegrała pozytywną rolę w wykorzenianiu kolonializmu z Afryki, to zawiodła w pozostałych, zadeklarowanych dziedzinach swojej działalności¹¹⁷: nie zapobiegła wojnom i konfliktom zbrojnym na swoim obszarze, nie wsparła w żaden istotny sposób procesów demokratyzacyjnych na kontynencie, nie potępiała i nie przeciwdziałała przewrotom i zamachom stanu, nie wykazała się też w zakresie zarządzania kryzysami¹¹⁸.

Unia Afrykańska, licząca 55 członków¹¹⁹, postawiła przed sobą ambitne — i nie tylko polityczne — cele. Wśród nich wymienić można między innymi osiągnięcie większej jedności i solidarności pomiędzy państwami i ludami Afryki, obronę suwerenności, integralności terytorialnej i niezależności jej krajów członkowskich czy przyspieszenie politycznej i społeczno-gospodarczej integracji kontynentu¹²⁰. Podobne priorytety wyrażone zostały w przyjętej w 2013 roku

¹¹⁵ R. RYBKOWSKI: *Komu potrzebne są państwa upadłe?* W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych...*, s. 22.

¹¹⁶ D. RANSOM: *The Big Charity Bonanza*. "New Internationalist" 2005, No 383.

¹¹⁷ Zob. szerzej: E.C. OJI: *The Africa Union — Examining the New Hope for Africa*. "An Ethics of Development in a Global Environment Report" 2004.

¹¹⁸ A. NOWAK: *Unia Afrykańska*. W: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota — mechanizmy działania — zasięg*. Red. T. ŁOŚ-NOWAK. Wrocław 2009, s. 169—170.

¹¹⁹ Do Unii Afrykańskiej przynależy również, nie uznawana przez większą część społeczności międzynarodowej, Sahara Zachodnia (Saharyjska Arabska Republika Demokratyczna). Zob.: *African Union. Member States Profiles*. Au.int — <https://au.int/en/memberstates> (dostęp: 20.12.2017).

¹²⁰ Zob.: *Constitutive Act of the African Union*. Au.int — https://au.int/sites/default/files/pages/32020-file-constitutiveact_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).

„Agendzie 2063”, długofalowej strategii rozwoju kontynentu¹²¹. Tak określony zakres czasowy realizacji zadań sygnalizuje świadomość wagi problemów, z jakimi mierzyć muszą się państwa członkowskie organizacji oraz swego rodzaju rozsądek w pojmowaniu tempa prognozowanych i oczekiwanych zmian.

Pierwsze lata funkcjonowania organizacji spotkały się ze zróżnicowanymi ocenami. Wskazuje się, iż: „Niezależnie od pierwotnych założeń Unia Afrykańska pozostaje w dalszym ciągu »równaniem z wieloma niewiadomymi«”¹²², chociaż „jako organizacja kontynentu stanowi pożądaną postać”¹²³. Niemniej, „by osiągnąć sukces, Afryka potrzebuje politycznej woli, która ożywi zapisy karty założycielskiej”¹²⁴. Jednocześnie podkreśla się, że Unia „okrzepła instytucjonalnie. Jest widoczna na arenie międzynarodowej i postrzegana jako organizacja reprezentująca interesy Afryki”¹²⁵. Nie zmienia to jednak faktu, że zakładane cele nie są przez nią w pełni realizowane, trapią ją również problemy OJA: nepotyzm i podwójne standardy wobec afrykańskich przywódców, a ponadto nadmierna biurokratyzacja i niegospodarność finansowa. Co więcej, „nie powstrzymała ona procesów regionalizacji w Afryce. Kontynent ten coraz wyraźniej dzieli się na 5 dużych regionów z lokalnymi liderami, własną specyfiką i odrębnymi problemami rozwoju”¹²⁶.

Niemniej jednak i regionalizację w Afryce uznać należy za mało dynamiczną i efektywną, co stanowi pewien paradoks w obliczu samej liczby powołanych organizacji tego typu. Pośród regionalnych struktur integracyjnych w Afryce wymienić można: powstałą w 1975 roku Wspólnotę Ekonomiczną Państw Afryki Zachodniej (ang. Economic Community of West African States — ECOWAS)¹²⁷, istniejącą od 1998 roku Wspólnotę Państw Sahelu i Sahary (ang. Community of Sahel-Saharan States — CEN-SAD)¹²⁸, funkcjonującą od 1989 roku Unię Arabskiego Maghrebu (ang. Arab Maghreb Union — AMU)¹²⁹, powstały w 1994 roku Wspólny Rynek Państw Afryki Wschodniej i Południowej (ang. Common Market for Eastern and Southern Africa — COMESA)¹³⁰,

¹²¹ *Agenda 2063*. Au.int — <https://au.int/agenda2063> (dostęp: 20.12.2017).

¹²² B. NDIAYE: *Od Organizacji Jedności Afrykańskiej do Unii Afrykańskiej*. „Forum Polilogiczne” 2004, T. 1, s. 96.

¹²³ Ch.O. EGHWEREE: *From O.A.U to A.U: The Politics, Problems and Prospects of a Continental Union*. „Developing Country Studies” 2014, Vol. 4, No 24, s. 227.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ A. NOWAK: *Unia Afrykańska...*, s. 178.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Zob.: *Economic Community of West African States (ECOWAS)* — <http://www.ecowas.int/> (dostęp: 20.12.2017).

¹²⁸ Zob.: *Community of Sahel-Saharan States* — <http://www.censad.org/> (dostęp: 20.12.2017).

¹²⁹ Zob.: *Arab Maghreb Union* — <http://www.maghrebarabe.org/> (dostęp: 20.12.2017).

¹³⁰ Zob.: *Common Market for Eastern and Southern Africa* — <http://www.comesa.int/> (dostęp: 20.12.2017).

powstała w 1992 roku na bazie istniejącej od 1980 roku Południowoafrykańskiej Konferencji ds. Koordynacji Rozwoju (ang. Southern African Development Co-ordination Conference — SADCC) Wspólnotę Rozwoju Gospodarczego Afryki Południowej (ang. Southern African Development Community — SADC)¹³¹, utworzoną w 1996 roku na bazie istniejącej od 1986 roku Międzynarodowej Władzy ds. Suszy i Rozwoju (ang. Intergovernmental Authority on Drought and Development — IGADD) Międzynarodową Władzę ds. Rozwoju (ang. Intergovernmental Authority on Development — IGAD)¹³², zawartą w 1994 roku pomiędzy państwami posługującymi się frankiem CFA Unię Ekonomiczną i Monetarną Afryki Zachodniej (ang. West African Economic and Monetary Union, fr. Union Economique et Monétaire Ouest Africaine — UEMOA)¹³³ oraz zainicjowaną w 1994 roku w oparciu o funkcjonujące wcześniej Unię Celną i Gospodarczą Afryki Środkowej (ang. Customs and Economic Union of Central Africa, fr. Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale — UDEAC) oraz Wspólnotę Ekonomiczną Krajów Wielkich Jezior (ang. Economic Community of the Great Lakes States, fr. Communauté économique des pays des Grands Lacs — CEPGL) Wspólnotę Ekonomiczną i Monetarną Afryki Centralnej (ang. Economic and Monetary Community of Central Africa, fr. Communauté économique et monétaire de l'Afrique centrale — CEMAC)¹³⁴. Zauważyć jednocześnie trzeba, iż niektóre z tych struktur powstały jako odpowiedzi na potrzebę ściślejszej integracji części państw w ramach większych całości. Przykładem jest UEMOA, będąca integracją walutową pomiędzy państwami ECOWAS.

Charakterystyczne dla państw afrykańskich jest jednocześnie uczestnictwo w co najmniej kilku regionalnych strukturach integracyjnych. Biorąc pod uwagę ambitne cele stawiane przez większość z organizacji (dotyczące m.in. budowania wspólnych rynków), pojawiają się wątpliwości, czy aktualny poziom rozwoju gospodarczo-społecznego umożliwi w ogóle, w dającej się przewidywać perspektywie, realizację założonych priorytetów. Przeszkodą dla rozwoju współpracy są znaczne różnice występujące pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskimi, szczególnie w zakresie gospodarki (np. jej wielkości). Bardzo często również barierą dla integracji są występujące pomiędzy państwami członkowskimi spory. Tego przykładem jest zamrożenie działalności Unii Arabskiego Maghrebu z uwagi na konflikt pomiędzy Algierią i Maroko (głów-

¹³¹ Zob.: *Southern African Development Community* — <http://www.sadc.int/> (dostęp: 20.12.2017).

¹³² Zob.: *Intergovernmental Authority on Development* — <https://igad.int/> (dostęp: 20.12.2017).

¹³³ Zob.: *West African Economic and Monetary Union* — <http://www.uemoa.int/> (dostęp: 20.12.2017).

¹³⁴ Zob.: *Economic and Monetary Community of Central Africa* — <https://www.cemac.int/> (dostęp: 20.12.2017).

nie o Saharę Zachodnią¹³⁵) — mimo że ze względu na bogate złoża surowców naturalnych na obszarze Unii (m.in. ropa, gaz), organizacja mogłaby odgrywać istotną rolę w międzynarodowych stosunkach gospodarczych¹³⁶.

W efekcie procesy integracyjne — tradycyjnie wiążące się przecież z licznymi korzyściami z nich płynącymi — nie spełniły dotychczasowych oczekiwań. Niska dynamika działań w ramach powstałych struktur potwierdza nie tylko zróżnicowanie krajów kontynentu czy ich gospodarczo-społeczne mankamenty, ale także brak zdecydowanej, politycznej woli państw członkowskich do przejęcia odpowiedzialności za własny rozwój¹³⁷. Nie brakuje zatem opinii, iż „Afryka byłaby bogatsza, gdyby potrafiła się integrować”¹³⁸.

Mimo wszystkich swoich wad powoli wdrażane w Afryce procesy integracyjne uwiarygodniają państwa afrykańskie w oczach innych aktorów sceny międzynarodowej. Stanowią one między innymi jedną z przesłanek napływu doń BIZ, chociaż w tym kontekście najistotniejsze ponownie zdają się surowce naturalne. Co prawda, tuż po zakończeniu zimnej wojny zainteresowanie mocarstw kontynentem spadło, nie oznacza to jednak, że są one w tym regionie nieobecne. Przeciwnie, na początku XXI wieku zaobserwować można wzrost (choć dość specyficzny i nie zawsze skuteczny) zainteresowania najważniejszych aktorów międzynarodowych tym obszarem.

Stany Zjednoczone w Afryce po zakończeniu zimnowojennej rywalizacji skoncentrowały się przede wszystkim na wsparciu reform demokratyzacyjnych i praw człowieka, działaniach stabilizacyjnych i na rzecz umacniania pokoju, eliminowaniu zagrożeń transnarodowych oraz współpracy i pomocy gospodarczej. Niemniej, „po pierwszych, raczej nieefektywnych próbach podjęcia działań interwencyjnych Stany Zjednoczone przyjęły politykę ograniczania swojej aktywności do sytuacji zagrożenia własnych żywotnych interesów”¹³⁹. Na przełomie wieków z jednej strony zmniejszono obecność USA na tym kontynencie, a z drugiej — amerykańskie wsparcie dla inicjatyw i działań państw afrykańskich miało doprowadzić do ich wzmocnienia. Intensyfikacja starań o dywersyfikację dostaw surowców energetycznych w pierwszej dekadzie XXI wieku doprowadziła jednak do zacieśnienia współpracy pomiędzy USA a między innymi Angolą i Nigerią.

¹³⁵ Zob. więcej np.: S. CHAZBIJEWICZ: *Polityczny konflikt o terytorium Sahary Zachodniej*. „Forum Politologiczne” 2010, T. 10.

¹³⁶ Zob. więcej: A. NOWAK: *Organizacje integracji regionalnej w Afryce*. W: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota — mechanizmy działania — zasięg...*, s. 371—380.

¹³⁷ Zob. np.: M. QOBO: *The Challenges of Regional Integration in Africa in the Context of Globalisation and the Prospects for a United States of Africa*. “ISS Paper” 2007, No 145; T. HARTZENBERG: *Regional Integration in Africa*. “Staff Working Paper ERSD” 2011, No 14.

¹³⁸ Zob.: *De-fragmenting Africa. Deepening Regional Trade Integration in Goods and Services*. Ed. P. BRENTON, G. ISIK. Washington 2012; P. BRENTON: *De-fragmenting Africa*. Voxeu.org — <https://voxeu.org/article/de-fragmenting-africa> (dostęp: 20.12.2017).

¹³⁹ W. LIZAK: *Polityka wobec Afryki*. W: *Polityka zagraniczna USA po zimnej wojnie*. Red. J. ZAJĄC. Toruń 2006, s. 224.

Ponadto, wobec takich zagrożeń, jak terroryzm czy upadanie państwa, których wagę uwypukliły zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku, reorientując politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych, za niezbędne uznano także utworzenie samodzielnego dowództwa wojskowego w Afryce (AFRICOM), które swoją działalność rozpoczęło w 2008 roku, oraz powrót do wojskowej obecności na kontynencie¹⁴⁰. Mimo to, w dwóch dekadach XXI wieku Afryka pozostaje na marginesie zainteresowania polityki zagranicznej USA (z wyjątkiem Afryki Północnej¹⁴¹), skupionej głównie na obszarze Bliskiego Wschodu (stąd też zainteresowanie państwami w północnej części kontynentu), Azji oraz Europie.

Federacja Rosyjska, sukcesorka porażki Związku Radzieckiego w dwublokowym, zimnowojennym konflikcie, toczonym między innymi na terenie Afryki (w charakterze zastępczej rywalizacji na linii Wschód — Zachód)¹⁴², większe zainteresowanie kontynentem w swojej polityce zagranicznej wykazywać zaczęła dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku¹⁴³. Inwestując w sektor energetyczny, intensyfikując współpracę wojskową czy wzmacniając swoją polityczną i gospodarczą obecność, Rosja potwierdza, iż „traktuje Afrykę Północną jako obszar rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi oraz państwami Unii Europejskiej”¹⁴⁴, co „wpisuje się w dążenie Rosji do odbudowy jej mocarstwowego statusu”¹⁴⁵ (szczególnie w drugiej dekadzie XXI w.). Z rosyjskiego zainteresowania korzysta również Afryka Subsaharyjska, poczynając od umarzania jej długów, przez zawierane kontrakty zbrojeniowe czy powiększane inwestycje w sektorze surowców¹⁴⁶. W kontekście relacji Federacji Rosyjskiej i Republiki Południowej Afryki wspomina się wręcz o romansie¹⁴⁷. Część ekspertów aktywność Kremla w Afryce postrzega jako rosyjską receptę na problemy wynikające z wojny na Ukrainie, między innymi ze względu na możliwość łagodzenia skutków sankcji nałożonych na Federację przez Zachód, inna część podkreśla, iż współpraca ta zaczęła się już wcześniej. Wskazać jednak można, że „Paradoksalnie, europejskie sankcje mogą ułatwić Moskwie dalsze obcowanie z Afryką [...]. Wywołany

¹⁴⁰ K. REDŁOWSKA: *USA i UE w Afryce Subsaharyjskiej. Współpraca i rywalizacja*. Toruń 2011, s. 48—54.

¹⁴¹ R. WORDLICZEK: *Pozamilitarne aspekty polityki zagranicznej USA wobec Afryki Północnej na początku XXI wieku*. „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2015, nr 19.

¹⁴² W. LIZAK: *Polityka wobec Afryki...*, s. 212.

¹⁴³ V. SHUBIN: *Russia's Policy Towards Africa*. „ISPI Analysis” 2013, No 168.

¹⁴⁴ A.M. DYNTER: *Polityka Rosji wobec największych państw Afryki Północnej*. „Biuletyn PISM” 2017, nr 55 (1497).

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ J. CAMPBELL: *Putin's Russia and Africa*. Cfr.org — <https://www.cfr.org/blog/putins-russia-and-africa> (dostęp: 20.12.2017).

¹⁴⁷ *South Africa's Love-affair with Russia*. Economist.com — <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21718888-old-ties-days-struggle-are-being-renewed-south-africas-love-affair> (dostęp: 20.12.2017); zob. też: A. ŻUKOWSKI: *Mocarstwowa polityka ZSRR wobec Południowej Afryki w okresie apartheidu*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.

sankcjami spadek wartości rubla sprawia, że rosyjskie produkty i usługi stają się tańsze. Szukając alternatywy dla chińskich projektów, afrykańskie kraje coraz chętniej wybierają więc oferty z Rosji¹⁴⁸.

Można jednak zaryzykować stwierdzenie, iż pozycji Chińskiej Republiki Ludowej na kontynencie trudno będzie zagrozić; to ChRL uznawana jest bowiem obecnie za podmiot posiadający w Afryce największe wpływy. Państwo Środka, korzystając z braku zainteresowania kontynentem liderów dwóch biegunów, stopniowo zwiększało swoje zaangażowanie w afrykańskie wydobywanie surowców, infrastrukturę i budownictwo czy rolnictwo, tworząc tam nawet Chińskie Specjalne Strefy Ekonomiczne¹⁴⁹. Zwiększanie poziomu inwestycji idzie w tym przypadku w parze ze zwiększaniem pomocy rozwojowej Afryce, nakierowanej przede wszystkim na realizację chińskich interesów (niemal nieograniczony dostęp do zasobów), ale niepomijającej jednocześnie zaspokajania afrykańskich potrzeb społeczno-gospodarczych (inwestycje w infrastrukturę, sektor zdrowia czy edukacji)¹⁵⁰. Co istotne dla wielu afrykańskich partnerów, ChRL nie przejawia zainteresowania wewnętrzną polityką ich państw, a jedynie możliwością uzyskania konkretnych (gospodarczych) korzyści. Przez to też „Wpisują się one w formułę współpracy Południe — Południe, podczas gdy relacje Afryka — Europa kształtują się w układzie Północ — Południe. W takim ujęciu, w którym Europa reprezentuje najwyższej rozwinięte kraje świata (oczekujące spełnienia określonych standardów państw demokratycznych), zaś Afryka kraje rozwijające się (o odmiennej kulturze i mentalności), pozbawionym przeszłości kolonialnej i gwarantującym politykę nieinterwencji Chinom dużo łatwiej budować polityczno-gospodarcze partnerstwo”¹⁵¹.

Chińskie wpływy na kontynencie nie tylko wzmacniają wizerunek państwa jako „lidera zaangażowanego w problemy krajów Trzeciego Świata”¹⁵², ale oddziałują także na zwiększanie zainteresowania tym regionem innych mocarstw „wschodzących” (np. Indii¹⁵³) oraz byłych kolonialnych metropo-

¹⁴⁸ M. STANIUL: *Rosja rozpycha się w Afryce. W grę wchodzi grube miliardy i dostęp do wielkich bogactw*. Wiadomosci.wp.pl — <https://wiadomosci.wp.pl/rosja-rozpycha-sie-w-afryce-w-gre-wchodza-grube-miliardy-i-dostep-do-wielkich-bogactw-6027722021373058a> (dostęp: 20.12.2017).

¹⁴⁹ Ł. FIRMYNTY: *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*. Toruń 2013, s. 152—157.

¹⁵⁰ T. MURPHY: *Find Out Some (But Not All) The Secrets of China's Foreign Aid...*

¹⁵¹ T. MŁYNARSKI: *Chiny w Afryce — szansa czy neokolonializm w XXI wieku? Wybrane aspekty chińskiej obecności na kontynencie*. „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1, s. 40.

¹⁵² Ibidem, s. 42.

¹⁵³ Zob. np.: J. ZAJĄCZKOWSKI: *Znaczenie Afryki Subsaharyjskiej w indyjskiej wizji porządku międzynarodowego u progu XXI wieku*. W: *Afryka na progu XXI wieku*. T. 2: *Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*. Red. D. KOPIŃSKI, A. ŻUKOWSKI. Warszawa 2009; J. ZAJĄCZKOWSKI: *Indie — „wschodzące” mocarstwo XXI wieku w Afryce*. „Forum Polito-

lii¹⁵⁴, skupionych w Unii Europejskiej. Organizacja ta różnicuje jednak swoje działania wedle podziału na Afrykę Północną i Subsaharyjską. W północnej części kontynentu (jak i na Bliskim Wschodzie) UE stara się przede wszystkim odgrywać rolę promotora środków budowy zaufania, partnerstwa, bezpieczeństwa i rozbrojenia, promotora reform ekonomicznych i zrównoważonego rozwoju regionu oraz propagatora wartości demokratycznych, praw człowieka i dialogu międzykulturowego¹⁵⁵. Justyna Zając stwierdza jednak, iż „Efektywność ról Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, oceniana przez pryzmat trzech czynników — racjonalności koncepcji, stopnia jej realizacji oraz poziomu akceptacji przez państwa północnoafrykańskie i bliskowschodnie — nie jest duża”¹⁵⁶. Stało się to szczególnie widoczne wobec nieskuteczności reakcji państw unijnych na wydarzenia Arabskiej Wiosny i ich konsekwencje, w tym głównie kryzys uchodźczo-migracyjny w połowie drugiej dekady XXI wieku. Z kolei w stosunku do Afryki Subsaharyjskiej rolę UE można określić jako: globalnego interwenta, mediatora w rozwiązywaniu konfliktów, promotora nieprolifracji i rozbrojenia, stabilizatora i dostarczyciela pomocy; promotora zasad demokracji, praw człowieka i praworządności; propagatora wolnego handlu, dostarczyciela pomocy, promotora rozwoju; partnera strategicznego oraz regionalnego integratora¹⁵⁷. Unia Europejska chce jawić się Afryce jako wzór do naśladowania, jednocześnie przybierając wobec niej postawę opiekuńcze. W konsekwencji, państwa UE nastawione są nie tyle na inwestowanie w Afryce i zacieśnianie współpracy gospodarczej, ile przekazywanie jej pomocy rozwojowej. W tej dziedzinie Unia jest liderem pośród światowych donorów, jednak jej polityce rozwojowej w dalszym ciągu brakuje spójności¹⁵⁸. Powoduje to, iż „role UE są nieefektywne, a ich odgrywanie nie przynosi znaczącego wzrostu pozycji na arenie międzynarodowej. Działania Unii są często niedostosowane do potrzeb poszczególnych państw, opóźnione lub prowadzone w niewłaściwy sposób”¹⁵⁹.

Dodać należy, iż swoją obecność i aktywność na kontynencie starają się jednocześnie w dalszym ciągu podkreślać między innymi Francja (dokonująca chociażby interwencji zbrojnych w państwach afrykańskich, zabezpieczając realiza-

logiczne” 2012, T. 13; IDEM: *Polityka rozwojowa w strategii międzynarodowej Indii wobec Afryki u progu XXI wieku*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.

¹⁵⁴ Ł. FIRMANITY: *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej...*, s. 262.

¹⁵⁵ Zob. więcej: J. ZAJĄC: *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*. Warszawa 2010.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 274.

¹⁵⁷ A. ANTCHAK-BARZAN: *Role Unii Europejskiej wobec Afryki Subsaharyjskiej*. „Studia Europejskie” 2013, nr 4, s. 35—36.

¹⁵⁸ K. ZAJĄCZKOWSKI: *Afrykańskie ubóstwo w polityce Unii Europejskiej*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12, s. 292.

¹⁵⁹ A. ANTCHAK-BARZAN: *Role Unii Europejskiej wobec Afryki Subsaharyjskiej...*, s. 47.

cję swoich interesów)¹⁶⁰ oraz Wielka Brytania (pogłębiająca stosunki polityczne i ekonomiczne z krajami kontynentu)¹⁶¹.

Podsumowując wcześniejsze rozważania, stwierdzić można, iż kontynent afrykański nie stanowi współcześnie głównej osi rywalizacji i podstawowego pola realizacji interesów dla innych uczestników stosunków międzynarodowych. Nie oznacza to jednak, że afrykańskie działania innych podmiotów pozostają bez wpływu na międzynarodowy układ sił. Bardzo często intensyfikacja polityki zagranicznej państw wobec Afryki jest odzwierciedleniem ich wzrastających ambicji, a pozycja zdobyta na kontynencie — podatnym zresztą na rozmaite wpływy, szczególnie jeśli są one podparte środkami finansowymi — ma dowodzić ich wiodącej roli na arenie międzynarodowej i potwierdzać mocarstwowy status (lub potencjał do uzyskania go w niedługim czasie).

Podsumowanie

Stwierdzić można, iż znaczenie państw afrykańskich w stosunkach międzynarodowych stopniowo zwiększa się, jednak ich pozycja w dalszym ciągu jest niewspółmierna do drzemiącego w kontynencie potencjału. Afryka w XXI wieku wciąż stawiana jest jako przykład biedy i zacofania tzw. globalnego Południa. Wskazuje się jednak, że „Afryka nie tylko, praktycznie jako całość, jest częścią globalnego, ubogiego Południa, ale także nie jest w swoim zapóźnieniu jednorodna i poddaje się regionalizacji ze względu na osiągnięty poziom rozwoju przez poszczególne jej kraje, które nierzadko dzielą bardzo ostre kontrasty rozwojowe”¹⁶². Faktem jest, iż w ostatnich dekadach poziom rozwoju gospodarczego państw afrykańskich niespiesznie się poprawia, czego dowodzą osiągnane przez nie wyniki makroekonomiczne. Jest to jednak zmiana nierównomierna. Pozwala ona Republice Południowej Afryki (przyjętej zresztą, w imię reprezentowania interesów całego kontynentu, w szeregi grupy BRICS), Nigerii czy Angoli odgrywać rolę regionalnych liderów, jednocześnie uwypuklając dystans, jaki dzieli te państwa od rozlicznych krajów afrykańskich, uznawanych za najslabiej rozwinięte. Słabości gospodarcze państw nadal nie pozwalają im także odegrać istotnej roli w światowej gospodarce, są też jedną z przyczyn niskiej dynamiki integracji regionu.

¹⁶⁰ Zob.: M.W. SOLARZ: *Francja wobec Afryki subsaharyjskiej. Pozimnowojenne wyzwania i odpowiedzi*. Warszawa 2004; M. LAKOMY: *Główne cele i kierunki polityki zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym*. Katowice 2012.

¹⁶¹ Zob.: K. ZAJĄCZKOWSKI: *Wielka Brytania w afrykańskiej rzeczywistości międzynarodowej przełomu XX i XXI wieku (1990—2007)*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.

¹⁶² M.W. SOLARZ: *Afryka wobec podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe w perspektywie ostatnich 200 lat*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12, s. 183.

Ze względu na fundamentalne problemy, z którymi kraje Afryki zmagają się w sferze społecznej i gospodarczej (przede wszystkim: głód i ubóstwo), stanowią one istotny podmiot Oficjalnej Pomocy Rozwojowej, świadczonej zarówno przez poszczególne państwa, jak i organizacje międzynarodowe. Poziom realizacji Milenijnych Celów Rozwoju potwierdza, że i w tym zakresie odnotować można w państwach afrykańskich pozytywne zmiany, jednak — czego dowodzą zaś Cele Zrównoważonego Rozwoju — są one niewspółmierne do wagi nie-wygasłych wyzwań. Jednocześnie pojawiają się pytania: Czy państwa afrykańskie stanowią podmiot, czy przedmiot zainteresowania aktorów zewnętrznych? Czy ich misją jest rzeczywiste zaspokajanie potrzeb rozwojowych Afryki, czy nadrzędna jest realizacja własnych interesów w międzynarodowym środowisku?

Percepcja państw afrykańskich w kontekście ich dysfunkcyjności (politycznej, gospodarczej, społecznej) znajduje odzwierciedlenie w skali zjawiska upadania państw na kontynencie. Rodzi to określone wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa zarówno narodowego krajów afrykańskich, jak i międzynarodowego (także globalnego). Równolegle nie brakuje wątpliwości, czy „upadek państwa” nie stanowi zaledwie pretekstu do intensywniejszego (też militarnego) zaangażowania pozostałych, silniejszych krajów w sprawy Afryki, niebiorących pod uwagę innego niż zachodnioeuropejski wzorca rozwojowego.

Bibliografia

- ADAM H.M.: *Somalia: A Terrible Beauty Being Born?* In: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Ed. I.W. ZARTMAN. Boulder—London 1995.
- ADEBAJO A.: *Celebrity Efforts to 'save Africa' Have often only Reinforced Stereotypes*. Theguardian.com — <https://www.theguardian.com/global-development/commentisfree/2015/jul/13/celebrity-save-africa-stereotypes-bob-geldof-live-aid> (dostęp: 20.12.2017).
- African Union. Member States Profiles*. Au.int — <https://au.int/en/memberstates> (dostęp: 20.12.2017).
- Afryka potrzebuje inwestycji, nie pomocy humanitarnej*. Obserwatorfinansowy.pl — <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/afryka-potrzuje-inwestycji-nie-pomocy-humanitarnej/> (dostęp: 20.12.2017).
- Agenda 2063*. Au.int — <https://au.int/agenda2063> (dostęp: 20.12.2017).
- ANDERSON L.: *Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences between Tunisia, Egypt and Libya*. “Foreign Affairs Comment” 2011, May/June.
- ANTCZAK-BARZAN A.: *Role Unii Europejskiej wobec Afryki Subsaharyjskiej*. „Studia Europejskie” 2013, nr 4.
- Arab Maghreb Union* — <http://www.maghrebarabe.org/> (dostęp: 20.12.2017).

- ARRAF S.: *Libya: A Short Guide on the Conflict*. "The War Report 2017" 2017, June.
- BIELEŃ S.: *Państwa upadłe*. W: *Organizacja Narodów Zjednoczonych — bilans i perspektywy*. Red. J. SYMONIDES. Warszawa 2006.
- BOMBIŃSKA E.: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne krajów rozwijających się na kontynencie afrykańskim*. „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 3 (81).
- BRENTON P.: *De-fragmenting Africa*. Voxeu.org — <https://voxeu.org/article/de-fragmenting-africa> (dostęp: 20.12.2017).
- BROOKS R.E.: *Failed States or the State as Failure?* "The University of Chicago Law Review" 2005, Vol. 72, No 4.
- CAMPBELL J.: *Putin's Russia and Africa*. Cfr.org — <https://www.cfr.org/blog/putins-russia-and-africa> (dostęp: 20.12.2017).
- Cele Zrównoważonego Rozwoju*. Un.org.pl — <http://www.un.org.pl/#> (dostęp: 20.12.2017).
- CHAZBIEWICZ S.: *Polityczny konflikt o terytorium Sahary Zachodniej*. „Forum Polilogiczne” 2010, T. 10.
- CHIVVIS CH.S., MARTINI J.: *Libya after Quaddafi. Lessons and Implications for the Future*. Washington 2014.
- Common Market for Eastern and Southern Africa* — <http://www.comesa.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- Community of Sahel-Saharan States* — <http://www.censad.org/> (dostęp: 20.12.2017).
- Constitutive Act of the African Union*. Au.int — https://au.int/sites/default/files/pages/32020-file-constitutiveact_en.pdf (dostęp: 20.12.2017).
- Corruption Perception Index* — <https://transparency.org> (dostęp: 20.12.2017).
- Criteria for Identification and Graduation of LDCs*. Unohrrls.org — <http://unohrrls.org/about-ldcs/criteria-for-ldcs/> (dostęp: 20.12.2017).
- DAC List of ODA Recipients*. Oecd.org — <http://www.oecd.org/dac/stats/daclist.htm> (dostęp: 20.12.2017).
- De-fragmenting Africa. Deepening Regional Trade Integration in Goods and Services*. Ed. P. BRENTON, G. ISIK. Washington 2012;
- DUMAŁA H.: *Afryka we współczesnej gospodarce światowej*. "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska" 1995/1996, Vol. 2/3.
- DUDKIEWICZ H.: *Prawo międzynarodowe w kwestii państwa upadłego*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.
- DYNER A.M.: *Polityka Rosji wobec największych państw Afryki Północnej*. „Biuletyn PISM” 2017, nr 55 (1497).
- DZISIOŃ-SZUSZCZYKIEWICZ A.: „Arabska wiosna” — przyczyny, przebieg i prognozy. „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 2.
- Economic and Monetary Community of Central Africa* — <https://www.cemac.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- Economic Community of West African States (ECOWAS)* — <http://www.ecowas.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- EGHWEREE CH.O.: *From O.A.U to A.U: The Politics, Problems and Prospects of a Continental Union*. "Developing Country Studies" 2014, Vol. 4, No 24.

- FIRMANTY L.: *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*. Toruń 2013.
- Fragile States Index* — <http://fundforpeace.org/fsi/> (dostęp: 20.12.2017).
- FRIEDMAN G.: *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*. Przeł. M. WYRWAS-WIŚNIEWSKA. Kraków 2011.
- GARTENSTEIN-ROSS D., BARR N.: *Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War*. "ICCT Research Paper" February 2015.
- Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries. Disbursements, Commitments, Country Indicators*. OECD 2017.
- GIL G.: *Sekurytyzacja upadania państwa po zimnej wojnie*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.
- GIL G.: *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie*. Lublin 2015.
- GOSTOMSKI E., MICHAŁOWSKI T.: *Wzrost znaczenia Afryki w gospodarce światowej*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015.
- GUZIK P.: *Rewolucja, status quo czy chaos — społeczeństwa wybranych krajów arabskich cztery lata po Arabskiej Wiośnie*. „Studia Socialia Cracoviensia” 2014, nr 2 (11).
- HARTZENBERG T.: *Regional Integration in Africa*. “Staff Working Paper ERSD” 2011, No 14.
- HELMAN G.B., RATNER S.R.: *Saving Failed States*. “Foreign Policy” 1993, No 89.
- Human Development Report 1990* — <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990> (dostęp: 20.12.2017).
- Human Development Report 2000*. — <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000> (dostęp: 20.12.2017).
- Human Development Report 2010. 20th Anniversary Edition. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development* — <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2010> (dostęp: 20.12.2017).
- Human Development Report 2016. Human Development for Everyone* — http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (dostęp: 20.12.2017).
- Humanitarian Bulletin Somalia, December 2017*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/somalia/humanitarian-bulletin-somalia-december-2017> (dostęp: 30.12.2017).
- Ibrahim Index of African Governance. Index Report*. — <http://mo.ibrahim.foundation/iiag/> (dostęp: 20.12.2017).
- Indicators*. Fundforpeace.org/fsi — <http://fundforpeace.org/fsi/indicators/> (dostęp: 20.12.2017).
- Intergovernmental Authority on Development* — <https://igad.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- JACKSON R.H., ROSBERG C.G.: *Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood*. “World Politics” 1982, Vol. 35, No 1.
- JAMRISKO M.: *These Are the World's Most Innovative Economies*. Bloomberg.com — <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-17/sweden-gains-south-korea-reigns-as-world-s-most-innovative-economies> (dostęp: 20.12.2017).

- KASPROWICZ D.: *Bezpieczeństwo żywnościowe i niedożywienie w Afryce Subsaharyjskiej — nowe kierunki i trendy*. „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2015, nr 1 (96).
- Katarzyna Czaplicka w wywiadzie z 9 września 2008 roku dla „Rzeczpospolitej”. Rp.pl — <http://www.rp.pl/artykul/231576.htm> (dostęp: 5.12.2010).
- KLIN T.: *Państwa upadłe*. W: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*. Red. A. FLORCZAK, A. LISOWSKA. Wrocław 2014.
- KŁOSOWICZ R.: *Państwa dysfunkcyjne w Afryce Subsaharyjskiej*. W: *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*. Red. R. KŁOSOWICZ. Kraków 2014.
- KMIECIK P.: *Tunezja w ogniu — początek Arabskiej Wiosny*. Nowastrategia.org — <http://www.nowastrategia.org.pl/rocznica-wybuchu-arabskiej-wiosny-tunezja-w-ogniu/> (dostęp: 20.12.2017).
- KOBIS R.: *Arabska Wiosna, „Algierska Zima”. Analiza kampanii wyborczej w czasie wyborów prezydenckich w Algierii (17.04.2014)*. „Polityka i Społeczeństwo” 2015, nr 1 (13).
- KOŻUCHOWSKI A.: „Kłątwa surowcowa” a czynniki geograficzne i instytucjonalne. „Gospodarka Narodowa” 2010, nr 4.
- KRUKOWSKA M.: *Tunezja i Maroko. Oblicza Arabskiej Wiosny*. „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2014, nr 2.
- KUMELSKA M.: *Zachodnie mocarstwa wobec wydarzeń w Afryce Północnej*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.
- LAKOMY M.: *Główne cele i kierunki polityki zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym*. Katowice 2012.
- The Least Developed Countries: Historical Background*. Un.org — <http://www.un.org/events/ldc3/prepcom/history.htm> (dostęp: 20.12.2017).
- Libya: Humanitarian Dashboard (as of November 2017)*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/libya-humanitarian-dashboard-november-2017> (dostęp: 20.12.2017).
- List of Least Developed Countries (as of June 2017)*. United Nations, Committee for Development Policy, Development Policy and Analysis Division, Department of Economic and Social Affairs. Un.org — https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf (dostęp: 20.12.2017).
- LIZAK W.: *Państwo w Afryce*. W: *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*. Red. M. SULEK, J. SYMONIDES. Warszawa 2009.
- LIZAK W.: *Polityka wobec Afryki*. W: *Polityka zagraniczna USA po zimnej wojnie*. Red. J. ZAJĄC. Toruń 2006.
- ŁAPOTT J.: *Afryka — kontynent specjalnej troski?* „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.
- MILEWSKI J.J.: *Jaka przyszłość Afryki?* W: *Dokąd zmierza świat?* Red. A.D. ROTFELD, Warszawa 2008.
- The Millenium Development Goals Report 2015* — http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20%28July%201%29.pdf (dostęp: 17.12.2017).
- Millenium Development Goals: 2015 Progress Chart* — http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20PC%20final.pdf (dostęp: 17.12.2017).

- MLYNARSKI T.: *Chiny w Afryce — szansa czy neokolonializm w XXI wieku? Wybrane aspekty chińskiej obecności na kontynencie*. „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1.
- MORMUL J.: *Problem łamania praw człowieka w państwach dysfunkcyjnych. Przypadek dzieci-żołnierzy*. W: *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*. Red. R. KŁOSOWICZ. Kraków 2014.
- MURPHY T.: *Find Out Some (But Not All) The Secrets of China's Foreign Aid*. Npr.org — <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/10/31/560278615/find-out-some-but-not-all-the-secrets-of-chinas-foreign-aid> (dostęp: 20.12.2017).
- NDIAYE B.: *Od Organizacji Jedności Afrykańskiej do Unii Afrykańskiej*. „Forum Politologiczne” 2004, T. 1.
- NOWAK A.: *Organizacje integracji regionalnej w Afryce*. W: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota — mechanizmy działania — zasięg*. Red. T. ŁOŚ-NOWAK. Wrocław 2009.
- NOWAK A.: *Unia Afrykańska*. W: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota — mechanizmy działania — zasięg*. Red. T. ŁOŚ-NOWAK. Wrocław 2009.
- OCHA Flash Update 4: *Intense Fighting in Libya Leads to Deteriorating Displacement Crisis*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/ocha-flash-update-4-intense-fighting-libya-leads-deteriorating-displacement-crisis> (dostęp: 20.12.2017).
- OJI E.C.: *The Africa Union — Examining The New Hope For Africa*. “An Ethics of Development in a Global Environment Report” 2004.
- OSTANT W.: „Egipskie ciemności...” — *od autorytaryzmu do autorytaryzmu*. „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1.
- OTŁOWSKI T.: *Perspektywy rozwoju sytuacji w Libii*. Bbn.gov.pl — <https://www.bbn.gov.pl/download/1/7782/AnalizaBBN2PerspektywyoperacjiwLibii19082011.pdf> (dostęp: 20.12.2017).
- PAJĄK K.: *Somalia — studium upadku państwa i walki o bezpieczeństwo morskie w regionie*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.
- Poverty and Shared Prosperity 2016. Taking on Inequality*. World Bank Group 2016.
- QOBO M.: *The Challenges of Regional Integration in Africa in the Context of Globalisation and the Prospects for a United States of Africa*. “ISS Paper” 2007, No 145.
- RANSOM D.: *The Big Charity Bonanza*. “New Internationalist” 2005, No 383.
- REDŁOWSKA K.: *USA i UE w Afryce Subsaharyjskiej. Współpraca i rywalizacja*. Toruń 2011.
- ROTBURG R.I.: *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*. In: *State Failure and State Weakness in Time of Terror*. Ed. R.I. ROTBERG. Somerville 2003.
- ROTBURG R.I.: *The Failure and Collapse of Nation-States — Breakdown, Prevention and Repair*. In: *When States Fail — Causes and Consequences*. Ed. R.I. ROTBERG. Princeton 2004.
- RÓŻAŁSKA M.: *Słabość przywództwa jako jeden z głównych czynników upadku państwowości w Afryce Subsaharyjskiej*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.

- RUTHERFORD B.K.: *Egypt after Mubarak. Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World*. Princeton—Oxford 2013.
- RYBKOWSKI R.: *Komu potrzebne są państwa upadłe?* W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.
- SAHN D.E., YOUNGER S.: *Living Standards in Africa*. "Initiative for Policy Dialogue Working Paper Series" May 2009.
- SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA E.: *Arabska wiosna w Algierii. Efekt domina czy wyjątek na tle innych krajów regionu?* W: *Arabska wiosna w Afryce Północnej. Przyczyny, przebieg, skutki*. Red. E. SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA. Kraków 2014.
- SHUBIN V.: *Russia's Policy Towards Africa*. "ISPI Analysis" 2013, No 168.
- SIEMIĄTKOWSKI P.: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Afryce jako przykład marginalizacji w procesach globalizacji gospodarki światowej*. W: *Międzynarodowe przepływy czynników produkcji*. Red. P. SIEMIĄTKOWSKI. Toruń 2010.
- SOLARZ M.W.: *Afryka wobec podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe w perspektywie ostatnich 200 lat*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.
- SOLARZ M.W.: *Francja wobec Afryki subsaharyjskiej. Pozimnowojenne wyzwania i odpowiedzi*. Warszawa 2004.
- South Africa's Love-affair with Russia*. Economist.com — <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21718888-old-ties-days-struggle-are-being-renewed-south-africas-love-affair> (dostęp: 20.12.2017).
- Southern African Development Community* — <http://www.sadc.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- STANIUL M.: *Rosja rozpycha się w Afryce. W grę wchodzi grube miliardy i dostęp do wielkich bogactw*. Wiadomosci.wp.pl — <https://wiadomosci.wp.pl/rosja-rozpycha-sie-w-afryce-w-gre-wchodza-grube-miliardy-i-dostep-do-wielkich-bogactw-6027722021373058a> (dostęp: 20.12.2017).
- STAŃCZYK-MINKIEWICZ M.: *Terytorium państw upadłych jako przestrzeń sprzyjająca powstawaniu, rozwojowi i działalności organizacji terrorystycznych*. W: *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Red. R. KŁOSOWICZ, A. MANIA. Kraków 2012.
- Stosunki międzynarodowe w Afryce*. Red. J.L. MILEWSKI, W. LIZAK. Warszawa 2002.
- SZUKALSKI S.M.: *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju ekonomicznego Afryki Subsaharyjskiej*. „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 2.
- SZUPEJKO M.: *Bogactwo i bieda w Afryce — aspekty ekonomiczne, efekty społeczne i kulturowe*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.
- Światowe kryzysy. Somalia*. Unic.un.org.pl — http://www.unic.un.org.pl/swiatowe_kryzysy/somalia.php (dostęp: 20.12.2017).
- The Global Competitiveness Report 2015—2016* — <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/> (dostęp: 20.12.2017).
- The Global Innovation Index*. Cornell SC Johnson College of Business, INSEAD The Business School of the World, WIPO World Intellectual Property Organization — <https://www.globalinnovationindex.org/> (dostęp: 20.12.2017).
- TURCZYŃSKI P.: *Libijska wojna domowa i międzynarodowa interwencja 2011 roku — postawy społeczeństw Libii i Zachodu*. „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 1 (163).

- 2017 *Global Hunger Index. The Inequalities of Hunger* — <https://www.ifpri.org/publication/2017-global-hunger-index-inequalities-hunger> (dostęp: 20.12.2017).
- 2017 *The State of Food Security and Nutrition in the World. Building Resilience for Peace and Food Security* — <http://www.fao.org/3/a-I7695e.pdf> (dostęp: 12.12.2017).
- UNCTAD *Handbook of Statistics* — <http://unctad.org/en/Pages/Publications/Handbook-of-Statistics.aspx> (dostęp: 12.12.2017).
- UNHCR *Flash Update Libya (28 December 2017)*. Reliefweb.int — <https://reliefweb.int/report/libya/unhcr-flash-update-libya-28-december-2017> (dostęp: 29.12.2017).
- VOLPI F.: *Algeria versus the Arab Spring*. "Journal of Democracy" 2013, Vol. 24, No 3.
- WATTS R.: *Impact of Falling Natural Resource Prices on the Poorest Countries. Briefing*. "Development Initiatives" February 2016.
- West African Economic and Monetary Union* — <http://www.uemoa.int/> (dostęp: 20.12.2017).
- WILLIS M.I.: *Politics and Power in the Maghreb. Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring*. Oxford 2014.
- WORDLICZEK R.: *Pozamilitarne aspekty polityki zagranicznej USA wobec Afryki Północnej na początku XXI wieku*. „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2015, nr 19.
- Wydarzenia w Tunezji i Egipcie oraz ich konsekwencje regionalne*. Analiza Biura Bezpieczeństwa Narodowego 2011. Bbn.gov.pl — <http://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/2762,Analiza-BBN-quotWydarzenia-w-Tunezji-i-Egipcie-oraz-ich-konsekwencje-regionalneq.pdf> (dostęp: 20.12.2017).
- ZAJĄC J.: *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*. Warszawa 2010.
- ZAJĄCZKOWSKI J.: *Indie — „wschodzące” mocarstwo XXI wieku w Afryce*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.
- ZAJĄCZKOWSKI J.: *Polityka rozwojowa w strategii międzynarodowej Indii wobec Afryki u progu XXI wieku*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.
- ZAJĄCZKOWSKI J.: *Znaczenie Afryki Subsaharyjskiej w indyjskiej wizji porządku międzynarodowego u progu XXI wieku*. W: *Afryka na progu XXI wieku*. T. 2: *Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*. Red. D. KOPIŃSKI, A. ŻUKOWSKI. Warszawa 2009.
- ZAJĄCZKOWSKI K.: *Afrykańskie ubóstwo w polityce Unii Europejskiej*. „Forum Politologiczne” 2011, T. 12.
- ZAJĄCZKOWSKI K.: *Wielka Brytania w afrykańskiej rzeczywistości międzynarodowej przełomu XX i XXI wieku (1990—2007)*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.
- ZARTMAN I.W.: *Introduction: Posing the Problem of State Collapse*. In: *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Ed. I.W. ZARTMAN. Boulder—London 1995.
- ZDANOWSKI J.: *Znaczenie Arabskiej Wiosny*. „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 3.
- ŻUKOWSKI A.: *Mocarstwowa polityka ZSRR wobec Południowej Afryki w okresie apartheidu*. „Forum Politologiczne” 2012, T. 13.

Monika Szynol, mgr politologii; asystent w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa (Zakład Stosunków Międzynarodowych) Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania badawcze: polityka zagraniczna Polski po 1989 roku; polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych po 1989 roku; współpraca rozwojowa w polityce zagranicznej państwa; terroryzm międzynarodowy; upadek państw w stosunkach międzynarodowych; integracja europejska. Liczne publikacje w opracowaniach zbiorowych z zakresu politologii oraz współredakcja naukowa tomów z tej dziedziny.